

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

CUID, June 2018, 22 (1): 347-376

**İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Mirastaki Payının Cinsiyet İle
Temellendirilmesine Analitik Bir Bakış**

An Analytical Overview on the Girl's Inheritance Share Based on Gender in Islamic Law

İbrahim Yılmaz

Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü., İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Associate Professor, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Univ, Fac of Theology, Department of Islamic Law
Nevşehir, Turkey

ibrh.yilmaz@hotmail.com

orcid.org/0000-0001-8912-7769

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12 Mart/March 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 04 Haziran/June 2018

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran/June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Cilt / Volume: 22 **Sayı – Issue:** 1 **Sayfa / Pages:** 347-376

Atıf/Cite as: Yılmaz, İbrahim. “İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Mirastaki Payının Cinsiyet İle Temellendirilmesine Analitik Bir Bakış = An Analytical Overview on the Girl's Inheritance Share Based on Gender in Islamic Law”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 22/1 (Haziran-June 2018): 347-376. <https://doi.org/10.18505/cuid.404670>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/cuid>

Copyright © Published by Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Mirastaki Payının Cinsiyet İle Temellendirilmesine Analitik Bir Bakış

Öz: İslam miras hukukunun temel karakteristiği, mirasın taksiminde prensip olarak erkek ve kız çocukları arasında *ikiye-bir* oranının benimsenmiş olmasıdır. İslam miras hukukunda erkek çocuğun payının kız çocuğun payının iki misli olmasının temel gerekçesi ise; yaratılış ve cinsiyete dayalı İslam'da kadına verilen “değer” ile ilgili olmayıp, aksine İslam'ın öngörmüş olduğu aile ve toplum yapısında, erkeğin ve kadının üstlenmiş olduğu rol ve mali yükümlülüklerle, yani “sosyo-ekonomik yapı/olgu” ile ilgili gerçekliklerdir. Nitekim bu gerekçelerden hareketle İslam hukukunda mirasın taksiminde, *ihtiyaç* ilkesi esas alınmış ve eşler arasındaki *nimet-külfet dengesine* uygun âdilâne bir düzenleme yapılmıştır. Klasik bazı tefsir kitaplarında ise kadın ve erkeğin hak ve sorumluluklarından bahseden; “...erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece fazla (hakkı) vardır” (el-Bakara 2/228) âyetinde geçen “derece” ve erkek ve kız çocukların mirastaki paylarından bahseden “...erkeğin mirastaki payı, iki kadının payı kadardır (erkek çocuğun mirastaki payı, kız çocuğunun payının iki mislidir)” (en-Nisa 4/11) âyetinde geçen “li’z-zekeri misli hazzi’l-ünseyeyn” kavramları; bu âyetlerin sevk edilmiş amacı ve sosyo-ekonomik bağlamları (sosyal olgu) göz ardı edilerek kadının/kız çocuğunun cinsiyeti ile ilişkilendirilmiştir. Bunun sonucunda ise İslam hukukunda erkek çocuğunun mirastaki payının kız çocuğunun payının iki misli olması, ontolojik (varoluşsal/yaratılış) olarak “erkeğin kadından daha üstün olduğu” şeklindeki bir gerekçe ile temellendirilmek istenmiştir. Bu çalışmada, günümüzde kız çocuğunu mirastan mahrum etmenin sosyo-ekonomik ve tarihi-kültürel arka planına da ışık tutan “derece” ve “li’z-zekeri misli hazzi’l-ünseyeyn” kavramları ekseninde bazı klasik tefsirlerde yapılan yorumların analitik bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Miras Payı, Kız Çocuğu, Cinsiyet, Temellendirme, Klasik Tefsir Kitapları, Analitik Bakış.

An Analytical Overview on the Girl's Inheritance Share Based on Gender in Islamic Law

Abstract: Basic characteristic of Islamic heritage law, principally it has accepted the two-to-one ratio between the male and the female children/siblings in division of heritage. In Islamic inheritance law, the main/basic reason why the share of the male is twice the share of the female is no “value” judgments given to female/women in creation and gender in Islam, on the contrary, are real realities related with the roles and financial obligations that man and woman have undertaken, in other words, related with “socio-economic structure/fact” in the family and society structure foreseen by Islam. As a matter of fact, “need principle” is based on in division and succession of heritage and a fair arrangement has been made in accordance with the rights and responsibilities of the husband and wife in Islamic Law. In some classical tafsir books, the concept of “degree” in the verse “... Men have a degree (right) over women” (Al-Baqara 2/228) mentioning the mutual rights and responsibilities of women and men; and the expression of “lil al-dhakari mithlu hazz al-unthayain” in the verse -the inheritance of man is the share of two women- (Al-Nisā 4/11) mentioning the inheritance shares of boys and girls is

interpreted against the woman by disregarding the intended purpose and socio-economic contexts of these verses. As a result of this interpretation, the share of men in inheritance is twice the share of women in Islamic law is ontologically (existential/creation) based on a justification that “*man is superior to woman*”. In this article/study, an analytical look at the interpretations in some classical tafsir books on the axis of “*daraja/degree*” and “*lil al-dhakari mithlu hazz al-unthayain*” that today sheds light on the sociological-historical background of depriving the daughter from the heritage will be made.

Keywords: Islamic Law, Hereditary Share, Girl Child, Gender-Based, Classical Tafsir Books, Analytical Overview.

SUMMARY

Just as there is no way to determine a person’s sex, it is not either possible by reason to have such an opportunity. - With the possibility of medical intervention nowadays - sex is determined by the discretion of the Supreme Creator rather than will. Indeed, it is mentioned in the Qur’ān: *To Allah belongs the dominion of the heavens and the earth; He creates what he wills. He gives to whom He wills female [children], and He gives to whom He wills males* (Al-Shūrā 42/49).

In addition to human biological sex, there is also social gender. Indeed, the term “sex” refers to being biologically female or male, while the term “gender” refers to the social and cultural identity of a woman or man, or the social roles that occur in the historical process.

Accordingly, while it is not possible to determine biological sex (in normal circumstances in advance), determining gender is shaped by the cultural will of individuals and societies. As a matter of fact, gender is shaped according to the religions, customs and cultures of the societies and it shows differences according to time, culture and family structure. In this context, in the pre-Islamic Arab society, the gender of the girl or the woman was shaped by the custom of the ritual and customs. Indeed, it is a known fact that during the period of *Jahiliyyah*, in terms of social gender, the girl/woman has been deprived of many social and economic rights, especially heritage.

The Qur’ān has brought the girls who, in the period of *Jahiliyyah*, were oppressed in terms of gender, deprived of many social and economical rights, treated as second class human, embarrassed of themselves and buried alive, to the same position as man. In this context, as it is in every field in the direction of social structure and social conditions of that day, also in the field of inheritance law, a number of regulations were made in the Qur’ān and the Sunnah being the main sources of Islam.

The divisions of the inheritance were connected with religious and legal rules and the shares of the inheritance of the sons and daughters were determined by *naşş* (verses and hadiths).

However, in Islamic inheritance law, as a requirement of the structure of family and society accepted by Islam, in principle, “two-to-one” measures have been adopted between male and female children. As a matter of fact, in this aspect, it is mentioned in the Qur’ān: *Allah instructs you concerning your children: for the male, what is equal to the share of two females* (Al-Nisā 4/11).

On one hand, the principle that Islamic law brings between boys and girls; Seems to be an inequality in terms of the arrangement in which "the inheritance share of the male child is twice the share of the female child", while on the other hand, within the border of in the family foreseen by Islam, this regulation has not been seen as *an injustice and inequity* by Muslim societies, because in Islamic family law, a man is obliged to ensure the livelihood of the family after marriage. He is also obliged to give his wife her *mahr* when marrying.

In Islamic inheritance law, “necessity principle” is taken as the basis of responsibility that women and man have undertaken in family and society. Therefore, even though giving nothing at all to those who are not in need and giving less to those who are in less need, giving too much to those who are in much need might seem contrary to the principle of *equality*, it is a necessity of the principle of justice and fairness. As a matter of fact, while "law equality, necessity in sharing" principle, law is arranged according to people's qualifications, goods and wealth sharing is divided according to the needs of people. In this context, there has been a fair division in Islamic heritage law based on the necessity, (distributive) justice and fairness principle. Indeed, the French philosopher Roger Garaudy (1913-2012), who chose /converted to Islam, evaluates the following about the proportion of male child in the Qur'an to that of female child: “When we consider that in the Arab society all the obligations of the family and of the care of the parents and of all the things that we call ‘social security’ today are put on the shoulders of the husband, the hereditary male child's share must be twice as high as the female child's is”.

As Garaudy argues, the difference in the inheritance of women and men in Islamic inheritance law is not a legal discrimination/inequality, but a form of divisiveness stemming from a need based on the role and responsibility that women and men have undertaken in the family and society. Therefore, giving nothing to those who need nothing, giving little to those who need little, and giving a lot to those who need a lot, even though may seem contradictory to the principle of equality, it becomes a necessity of equity and (distributive) justice principle. In this case, in Islamic inheritance law, the basic reason why the share of the male child is twice the share of the female child, is social and economic reasons and it is possible to rank them as follows:

- 1) According to Islamic law, women are not obliged to make their own economic livelihoods. The woman's economic responsibility belongs to her father or brothers before marriage, and then to her husband after marriage.

- 2) When a woman is married she is not responsible for herself or other family members' livelihood. The male is obliged to make a living for himself, his wife and his children.

3) While married, the male is obliged to give the wife *mahr*. The woman has no such responsibility.

As it is understood from the above explanations, in Islamic inheritance law, the basic reason why the share of the male child is twice the share of the female child is not about the ontologically “value” based on creation and sex given to the woman (girl child) in Islam. On the contrary, it is the real facts concerning the family and society structure that Islam predicts, the roles and financial obligations that man and woman have undertaken, namely “socio-economic structure/fact”.

In some commentaries in classical commentary books, the rights and responsibilities of women and men are referred to, like: the word “degree” mentioned in: *...but the men have a degree over them [in responsibility and authority (Al-Baqara 2/228), and the talk about the inheritance shares of boys and girls in: for the male, what is equal to the share of two females (Al-Nisā 4/11)*. Eventually, the concepts “*lil al-dhakari mithlu hazz al-unthayain*” have been associated with the gender of the woman/girl child ontologically (based on social fact) by ignoring the referent purpose and socio-economic contexts of these verses. As a result of these interpretations, it was desired that the Islamic law principle of inheritance share of male child being twice the share of female child, ontologically, should be based on a justification that “man is superior to woman”.

In this study, some of the era’s dominant culture classical interpretations grounding women’s inheritances share on her gender and based on the axis of the concepts of “degree” and “*lil al-dhakari mithlu hazz al-unthayain*” in the related verses of the Qur’ān will be elaborated.

GİRİŞ: KONUNUN GÜNCELİĞİ VE ÖNEMİ*

Kişinin cinsiyetini belirleme imkânı olmadığı gibi böyle bir imkân sahip olması da aklen mümkün değildir. -Günümüzde tıbben müdahale imkânı olmakla birlikte¹- cinsiyet, irademiz dışında Yüce Yaratıcının takdiri ile belirlenmektedir. Nitekim Kur’ân’da, “Göklerin ve yerin

* Konu birliği olması hasebiyle makalenin “Giriş” kısmında yer alan bazı bilgiler, kısmen daha önce yayınlanan “İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Miras Hakkı ve Cahiliye Döneminde Kız Çocuğunu Mirastan Mahrum Etmenin Günümüz İslam Ülkelerindeki İz Düşümü” isimli makalemizden istifade edilerek hazırlanmıştır. / *Some of the information in the "Introduction" section of the article has been prepared partially by using our article previously published named "Girl's Heritage Right In Islamic Law and The Reflections of The Deprivation The Girls From The Heritage In The Pre-Islamic Period (Jahiliyyah) In Present-Day Islamic Countries"*.

¹ Günümüzde tıbben bebeğin cinsiyetini belirlemek mümkündür. İslam hukuku açısından bebeğin cinsiyetini belirlemenin hükmü hakkında bk. Ahmet Ekşi, “İslam Hukuku Açısından Doğum Öncesi Cinsiyet Seçimi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2013): 85-118.

mülkü (hükümranlığı) Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir.” (eş-Şûrâ 42/49) denilmektedir.

İnsanın biyolojik cinsiyetinin yanında bir de toplumsal cinsiyeti vardır. Nitekim “cinsiyet” terimi, biyolojik olarak kadın veya erkek olmayı ifade ederken, “toplumsal cinsiyet” terimi, kadın veya erkeğin toplumsal ve kültürel kimliğini veya tarihi süreç içerisinde oluşan toplumsal rollerini ifade etmektedir. Buna göre (normal şartlarda önceden) biyolojik cinsiyeti belirlemek mümkün olmamakla birlikte, toplumsal cinsiyeti belirlemek bireylerin ve toplumların kültürel iradesi ile şekillenmektedir. Nitekim toplumsal cinsiyet, toplumların din, örf-adet ve kültürlerine göre şekillenmekte ve zamana, kültüre, aile yapısına göre farklılıklar arz etmektedir.² Bu bağlamda İslam öncesi Arap toplumunda da kız çocuğunun veya kadının toplumsal cinsiyeti cahiliye örf-âdetine ve kültürüne göre şekillenmiştir. Nitekim cahiliye³ döneminde kız çocuğunun/kadının toplumsal cinsiyet⁴ açısından ezildiği, miras⁵ başta olmak üzere birçok sosyal ve ekonomik haktan mahrum edildiği bilinen bir gerçektir.⁶

² Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet ayrımcılığı hakkında bk. Simge Saraç, “Toplumsal Cinsiyet”, *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları* (Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2013), 27-32.

³ Arapların İslam'dan öncesi dinî ve sosyal hayat telakkilerini ifade eden “cahiliye” kavramı ile ilgili bk. Mustafa Fayda, “Cahiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7: 17-19.

⁴ Kur'an bağlamında “toplumsal cinsiyet ve kadın” konusu hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Öztürk, “Toplumsal Cinsiyet Meselesine Kur'an Zaviyesinden Genel Bir Bakış”, *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet I, Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantı*, 21-22 Mayıs 2011 (2012): 165-191; Mustafa Öztürk, “Kuran-ı Kerim Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Meselelerine İlişkin Çözüm Önerileri”, *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II, Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı*, 26-27 Mayıs 2012 (2012): 97-125; Mustafa Öztürk, *Câhiliye'den İslamiyet'e Kadın* (Kur'an Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Ve Kadın) (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 133-159. Bu konuda ayrıca bk. *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı-I* (2011: İstanbul), Yay. Haz: İsmail Kurt ve Seyit Ali Tüz, editör: M. Faruk Bayraktar (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2012); *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı-II* (2012: İstanbul), Yay. Haz: İsmail Kurt ve Seyit Ali Tüz, editör: M. Faruk Bayraktar (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2012.)

⁵ Cahiliye hukukunda mirasın taksim ve intikali hakkında geniş bilgi için bk. Cevâd Ali, *el-Mufassal fi târihi'l-Arab kable'l-İslam* (Bağdat: Câmîatü Bağdad Neşri, 1993), 5: 562-568; Zekiyüddin Şaban ve Ahmed Gandûr, *el-Vasiyye ve'l-mîrâs ve'l-vakf fi ş-şerâti'l-İslamiyye* (Kuveyt: Mektebetü'l-fellâh, 1984), 218-219; Ali Bakkal, *İslam Öncesi Cahiliye Çağı Hukuku* (by., ty.) (İSAM), 123-143; Muhammed ez-Zühaylî, *el-Ferâiz ve'l-mevârîs* (Dimeşk-Beyrut: Daru'l-kelimi't-tayyib, 2001), s. 26-27; Öztürk, *Kadın*, 65-72.

⁶ Cahiliye döneminde kadının konumu ve hakları ile ilgili bk. Cevâd Ali, *el-Mufassal fi târihi'l-Arab kable'l-İslam*, 5: 526-596; Bakkal, *İslam Öncesi Cahiliye Çağı Hukuku*, 32-142; Öztürk, *Kadın*, 11-76.

Kur'ân, cahiliye döneminde ikinci sınıf insan muamelesi gören, kendisinden utanılan ve diri diri toprağa gömülen⁷ kız çocuğunu bir insan olarak erkekle aynı mertebeye getirmiştir.⁸ Bu bağlamda o günün toplumsal yapısı ve sosyal şartları doğrultusunda her alanda olduğu gibi miras hukuku alanında da Kur'ân⁹ ve sünnette¹⁰ bir takım düzenlemeler yapılmış,¹¹ mirasın taksim ve intikali *dînî* ve *hukûkî* bir takım kurallara bağlanarak kız ve erkek çocukların mirastan alacakları paylar nasslarla (ayet ve hadislerle) tespit edilmiştir.¹²

Bununla birlikte İslam miras hukukunda, İslam'ın kabul etmiş olduğu aile ve toplum yapısının bir gereği olarak miras taksiminde prensip olarak erkek ve kız çocukları arasında "ikiye-bir"¹³ oranı benimsenmiştir.¹⁴ Nitekim bu hususta Kur'ân'da; "Allah size çocuklarınız hakkında erkeğe, kadının payının iki misli (mirastan pay) vermenizi tavsiye eder (emreder)" (en-Nisa, 4/11) denilmektedir.

İslam hukukunun, erkek ve kız çocukları arasında prensip olarak getirmiş olduğu; "erkek çocuğunun mirastaki payının kız çocuğunun payının iki misli olması" veya "kız çocuğunun mirastaki payının erkek çocuğunun payının yarısı olması" şeklindeki düzenleme şekil açısından bir eşitsizlik¹⁵ olarak görünmekle birlikte- İslam'ın öngörmüş olduğu aile düzeni ve toplumsal yapı içerisinde bu düzenleme Müslüman toplumlar tarafından bir *haksızlık* ve

⁷ İlgili âyetler için bk. en-Nahl 16/57-62; ez-Zuhruf 43/17; et-Tekvîr 81/8-9.

⁸ İlgili âyetler için bk. Âl-i İmran 3/195; en-Nisa 4/124; el-Ğâfir 40/40; el-Kehf 18/88; el-Hucurât 49/13; Ayrıca bk. el-Bakara 2/187; et-Tevbe 9/71. İslam'ın kadına bakışı ile ilgili bk. Mehmet S. Hatiboğlu, "İslam'ın Kadına Bakışı", *İslamî Araştırmalar*10/4 (1997): 223-227.

⁹ Bk. en-Nisa 4/7-14, 176; el-Bakara 2/182.

¹⁰ Bk. Hadis kitaplarının "Kitâbü'l-ferâiz" ve "Kitâbü'l-vasiyye/vesâyâ" bölümleri.

¹¹ Kur'ân'da mirasın taksim ve intikaline değinen âyetlerle ilgili genel bir değerlendirme için bk. Hancer Hamiyye, *Fıkhü'l-mevâris ve'l-ferâid: bahsün fikhüyyün mukâraneün* (Beyrut: Daru'l-müllâk, 2000), 1: 23-69.

¹² Bk. en-Nisa 4/7, 11, 12, 176.

¹³ İslam hukukunda, erkek ve kız çocukları arasında *ikiye-bir* şeklindeki bu miras taksimi, İslam'ın cahiliye hukukunu (kısmen tashih ederek) benimseyip *ibka* ettiği hükümlerdenidir. (Ebû İshak eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât fi usûli's-şeriâ*, nşr./tlk. Abdullah Dıraz (Beyrut: Dâru'l-marife, 1975), 2: 78.) Nitekim kadına bir, erkeğe iki pay şeklindeki bu miras taksimini ilk uygulayan kişinin cahiliye döneminde *Zülmecâsid* olarak bilinen *Amr b. Cüşem b. Hubeyb b. Ka'b* adlı kişinin olduğu söylenmektedir. Amr, mirastan kız çocuklarına bir, erkek çocuklarına iki pay vermiştir. Kur'ân'ın hükmü de bu uygulamaya uygun olarak nazil olmuştur. Bk. Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 5: 565; Ayrıca bk. Öztürk, *Kadın*, 68. Kur'ân'ın miras hükümlerinin cahiliye Arap toplumunda cari olan uygulamayla ilişkisi hakkında geniş bilgi için bk. M. Habibu'r-Rahman, "İslam Öncesi Arap Geleneğinin İslam Miras Hukuku'ndaki Rolü", trc. Abdurrahman Yazıcı, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 26 (Ekim 2015): 281-298.

¹⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 2: 1302-1304; Hamza Aktan, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku* (İzmir: Işık Akademi Yayınları, 2008), 24; Hamza Aktan, "Miras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 30 (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 144; Zühaylî, *el-Ferâiz ve'l-mevâris* (Dimeşk-Beyrut: Daru'l-kelimi't-tayyib, 2001), 17, 45, 49-50; Hasaneyn Muhammed Mahlûf, *el-Mevâris*, 6.

¹⁵ Bu iddialar için bk. Zühaylî, *el-Ferâid ve'l-mevâris*, 49-50.

adaletsizlik olarak görülmemiştir.¹⁶ Çünkü İslam aile hukukunda erkek, evlendikten sonra ailenin nafakasını/geçimini temin etmekle¹⁷ yükümlü olduğu gibi evlenirken karısına mehir¹⁸ vermekle¹⁹ de yükümlüdür.

İslam miras hukukunda, kadın ve erkeğin aile ve toplumda üstlenmiş olduğu sorumluluktan hareketle “ihtiyaç ilkesi” esas alınmış²⁰ ve “hukukta eşitlik, huzûzda/paylarda ihtiyaç” ilkesinden hareketle hakkaniyetli bir taksim yapılmıştır. Dolayısıyla ihtiyacı olmayana hiç vermemek, ihtiyacı az olana az, çok olana da çok vermek *eşitlik* ilkesine aykırı gibi olsa da *hakkaniyet ve (dağıtıcı) adalet* ilkesinin bir gereği olmaktadır.²¹ Nitekim hukuk, insanların ehliyetlerine göre tanzim edilirken, mal ve servet paylaşımı insanların ihtiyaçlarına göre taksim edilmektedir.²² Bu bağlamda İslam miras hukukunda da *ihtiyaç, hakkaniyet ve (dağıtıcı) adalet* esasına dayalı nimet-külfet dengesine uygun adilâne bir taksim yapılmıştır.²⁴ Nitekim İslam'ı seçen (mühtedî) Fransız düşünür Roger Garaudy (1913-2012) Kur'an'da erkek çocuğunun payının kız çocuğunun payının iki misli olması ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Arap toplumunda, ailenin ve anne babanın bakımı ile ilgili bütün yükümlülüklerin ve bugün adına “sosyal güvenlik” dediğimiz bütün hususların, kocanın omuzlarına bindirilmiş

¹⁶ Zemahşerî, *Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavvad (Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1998), 2: 32; Musa Carullah, *Kur'an-ı Kerim Âyetlerinin Nurları Huzurunda Hatun*, Yayınları Haz: Mehmet Görmez (Ankara: Kitâbiyat, 1999), 97-98; Aktan, *Miras Hukuku*, 20; M. Akif Aydın, “Kadın (İslam'da)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 24 (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 90.

¹⁷ Bk. en-Nisa 4/34.

¹⁸ *Mehir*: nikâh akdinin sonucunda kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya mal, demektir. Mehir hakkında ayrıntılı bilgi için bk. M. Akif Aydın, “Mehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 28 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 389-391.

¹⁹ İlgili âyetler için bk. el-Bakara, 2/236, 237; en-Nisa, 4/4.

²⁰ Zühaylî, *el-Ferâid ve'l-mevâris*, 45; Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 2: 163; Hayreddin Karaman, *Kadın ve Aile* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994), 288. Ayrıca bk. İzzeddin b. Abdisselam, *Kavâidü'l-ahkâm*, tlk. Taha Abdurraûf Sa'd (Kahire: Dâru's-şark, 1968), 2: 192.

²¹ Erdoğan, *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa*, 32.

²² Carullah, *Hatun*, 97.

²³ *Dağıtıcı adalet*; değerlerin dağıtımında herkesin yeteneğine (kabiliyetine) ve toplum içindeki durumuna (katkısına) göre pay almasını, herkese hak ettiğinin verilmesini ifade eden adalet şekli, demektir. (Kemal Gözler, *Hukuka Giriş* (Bursa: Ekin Yayınları, 2010), 275-276; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*, “Adalet” mad. (İstanbul Rağbet Yayınları, 1998), 3.

²⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2: 32; Zühaylî, *el-Ferâid ve'l-mevâris*, 17, 49-50; Şaban ve Çandûr, *el-Vasiyye ve'l-mîrâs*, 222; Karaman, *Kadın ve Aile*, 23; Hayreddin Karaman, *Aile İlmihali* (İstanbul: Timaş, 2011), 81; Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın* (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1990), 170-171; Ahmet Efe, “İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 18 (2011): 162-164; Mehmet Erdoğan, *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2008). 32.

olduğu dikkate alındığında, mirasta erkek çocuğunun payının, kızınınin iki katı olması gerekir.”²⁵

Garaudy'nin de ifade ettiği gibi İslam miras hukukunda kadın ve erkeğin miras hisselerindeki farklılık, hukuki bir ayrımcılık/eşitsizlik değil, kadın ve erkeğin aile ve toplumda üstlenmiş olduğu rol ve sorumluluğa dayalı ihtiyaçtan kaynaklanan bir taksim şekli olmaktadır.²⁶ Şu halde İslam miras hukukunda, erkek çocuğunun mirastaki payının kız çocuğunun payının iki misli olmasının temel gerekçesi; sosyal ve ekonomik sebepler olup bunları şu şekilde sıralamak mümkündür²⁷:

- 1) İslam hukukuna göre kadın, ekonomik olarak kendi geçimini sağlamakla yükümlü değildir. Kadının ekonomik sorumluluğu evlenmeden önce babasına veya erkek kardeşlerine, evlendikten sonra ise kocasına aittir.
- 2) Kadın evlendiğinde kendisinin veya diğer aile fertlerinin geçiminden sorumlu değildir. Erkek ise hem kendisinin, hem eşinin, hem de çocuklarının geçimini sağlamakla yükümlüdür.
- 3) Evlenirken erkek kadına mehir vermekle yükümlüdür. Kadının ise böyle bir sorumluluğu yoktur.²⁸

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere İslam miras hukukunda, erkek çocuğunun mirastaki payının kız çocuğunun payının iki misli olmasının temel gerekçesi; ontolojik olarak yaratılış ve cinsiyete dayalı İslam'da kadına (kız çocuğuna) verilen “değer” ile ilgili değildir. Aksine, İslam'ın öngörmüş olduğu aile ve toplum yapısında, erkeğin ve kadının üstlenmiş olduğu rol ve mali yükümlülüklerle, yani “sosyo-ekonomik yapı/olgu” ile ilgili reel gerçekliklerdir.²⁹

Klasik tefsir kitaplarındaki bazı yorumlarda ise kadın ve erkeğin hak ve sorumluluklarından bahseden; “لِلرِّجَالِ عَظِيمَةٌ كَرِّجَةٍ / ...erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece fazla

²⁵ Roger Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, trc. Cemal Aydın (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 143.

²⁶ Carullah, *Hatun*, 97; Zühaylî, *el-Ferâiz ve'l-mevâris*, 45; Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, 2: 163.

²⁷ Bk. M. Hayri Kırbaçoğlu, “Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler”, *İslamî Araştırmalar (Kadın Özel Sayısı)* 10/4 (1997): 265-266; Şimşek, *Tefsir Problemleri*, 300-301; Sait Mehmet Yıldırım, *Kadının Şahitliği ve Mirastaki Konumu* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv., 2007), 107-108.

²⁸ İslam hukukunda kadının, evlenmeden önce ve evlenmeden sonra ekonomik hiçbir sorumluluğu bulunmadığı gibi, evlenirken kocasından aldığı mehrini de mirasına eklemekte, sahip olduğu malvarlığı üzerinde kocasından bağımsız bir şekilde tasarruf etme imkânına sahip olmaktadır. (Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Medhalü'l-fikhi'l-âmm/el-Fıkhü'l-İslamî fi sevbihi'l-cedîd*, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1968), 1: 33-34.)

²⁹ Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr/Tefsîru'l-Kur'ân'il-Hakîm* (Mısır: Matbaatü'l-Menâr, 1328 h.), 4: 406; Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1302-1304; Karaman, *Kadın ve Aile*, 23, 341; M. Said Şimşek, *Tefsir Problemleri* (Konya: Kitap Dünyası, 2013), 299-302; Ali Bardakoğlu, *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme* (İstanbul: KURAMER, 2017), 148; Öztürk, *Kadın*, 113; İbrahim H. Karılı, *Kur'an Yorumlarında Kadın* (İstanbul Rağbet Yayınları, 2003), 167; Güler, *Sabit Din Dinamik Şeriat*, 175, 176, 177.

(hakkı vardır” (el-Bakara, 2/228) âyetinde geçen “derece” ve erkek ve kız çocukların mirastaki paylarından bahseden “ *بَلَدَكَ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثَىٰ* / erkeğin mirastaki payı, iki kadının/kız çocuğunun payı kadardır” (Nisa, 4/11) âyetinde geçen “li’z-zekeri misli hazzı’l-ünseyeyn” kavramları, bu âyetlerin sevk ediliş amacı ve sosyo-ekonomik bağlamları (sosyal olgu) göz ardı edilerek *lingustik*³⁰ *ontolojik*³¹ ve *antropolojik*³² bazı verilerden hareketle³³ kadının/kız çocuğunun cinsiyeti ile ilişkilendirilmiştir. Bu yorumların sonucunda ise İslam hukukunda prensip olarak erkek çocuğun mirastaki payının kız çocuğunun payının iki misli olması, ontolojik olarak “erkeğin kadından daha üstün olduğu” şeklindeki bir gerekçe ile temellendirilmek istenmiştir. Yorumlarda dikkat çeken önemli bir husus ise konuyla ilgili âyetlerde geçen ve *hak ve sorumluluk dengesinde* erkek ile kadın arasındaki farklılıklara dikkat çeken “derece” ve “li’z-zekeri misli hazzı’l-ünseyeyn” gibi ifadeler, erken dönem tefsirlerde “cinsiyet” ve “değer” açısından erkeğin kadından üstünlüğü şeklinde yorumlanmazken, daha sonraki dönemlerde, erkeğin kadından üstün olduğuna delil olarak gösterilmesidir.³⁴

Günümüz açısından ilginç olanı ise dönemin hâkim kültürü doğrultusunda kadının aleyhine yapılan yorumların zımnen referans kabul edilerek kız çocuğunu mirastan mahrum etmenin sosyolojik-tarihi-kültürel arka planını oluşturması ve bu uygulamanın bir gelenek (örf hukuku) haline gelmesine zemin hazırlamasıdır. Bu çalışmada, Kur’ân’da ilgili âyetlerde geçen “derece” ve “li’z-zekeri misli hazzı’l-ünseyeyn” kavramları ekseninde dönemin hâkim kültürü doğrultusunda kadının mirastaki payı ile ilgili bazı klasik tefsirlerdeki yorumlar ve bu yorumların İslam’da kadına verilen değer ve kadının miras payının temellendirilmesi için bir dayanak olamayacağı üzerinde durulacaktır.

³⁰ Lingustik, dil bilimi demektir.

³¹ Ontoloji, varlık bilimi/varoluşsal değer demektir. Ontoloji (varlık bilimi), görünen dünyayı-maddeyi olduğu kadar ardındaki gerçekliği, varlığın doğasını inceleyen bir felsefe dalıdır. (Ontoloji-Vikipedi, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ontoloji>, Erişim: 21.04.2017)

³² Antropoloji, insanın kökenini, evrimini, biyolojik özelliklerini, toplumsal ve kültürel yönlerini inceleyen bilim, insan bilimi, demektir. Geçmiş ve günümüz topluluklarında yaşayan insanların iskelet, kafatası gibi fiziki yapısını araştıran antropoloji, insanlık tarihinin en eski dönemlerinin aydınlatılmasına yardımcı olur. Bu bilim, insanı kültürel, toplumsal ve biyolojik çeşitliliği içinde anlamaya; insanlığın başlangıcından beri toplulukların çeşitli koşullara nasıl uyarlandığını, bu uyarlanma biçimlerinin nasıl gelişip değiştiğini, çeşitli küresel olayların nasıl dönüştüğünü göstermeye çalışır. (Antropoloji-Vikipedi, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Antropoloji>, Erişim: 21.04.2017)

³³ *Lingustik, ontolojik ve antropolojik* açıdan Kur’an’da kadın-erkek eşitsizliğine (adaletsizliğine değil) dikkat çeken bir yazı için bk. İlhami Güler, “Kur’an’da Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Temelleri”, *İslamî Araştırmalar* 5/4 (Ekim 1991): 310-319. Ayrıca bk. İlhami Güler, *Sabit Din Dinamik Şeriat* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 160-169.

³⁴ Öztürk, *Kadın*, 115.

Bu bağlamda çalışmamız; 1) “Derece” Ekseninde Kadının Miras Hakkı İle İlgili Genel Yorumlar ve 2) “Li’z-Zekeri Mislü Hazzi’l-Ünseyeyn” Terkibinin Tertibi Ekseninde Kadının Miras Hakkı İle İlgili Özel Yorumlar, olmak üzere iki ana başlıktan oluşacaktır.

Burada şu hatırlatmayı yapmayı da uygun buluyoruz: bu makalenin amacı, eserlerinden alıntı yaptığımız İslam âlimlerinin/müfessirlerin İslam’da kadının konumu ve değeri ile ilgili görüşlerinin etraflı bir şekilde ortaya konulması değildir. Aksine burada dikkatlere sunulmak istenilen; anakronizme³⁵ düşülmemesi için klasik dönem bazı tefsirlerde kadın ve erkeğin mirastaki payını belirleyen nassların (ayetlerin) “cinsiyet/değer” ile temellendirilmesinde dönemin sosyo-kültürel şartlarının etkili olduğunun gösterilmesidir.³⁶

1. “DERECE” EKSENİNDE KADININ MİRAS HAKKI İLE İLGİLİ GENEL YORUMLAR

1.1. “Derece” Eksenli Klasik Yorumlar

İslam hukukunda, miras, şahitlik, talâk, diyet, vs. gibi bazı durumlarda kadın ve erkekle ilgili, şekil açısından eşitsizlik sayılabilecek farklı hükümlere yer verilmiş olması klasik doktrinde yer alan bazı yorumlarda ontolojik olarak “erkeğin kadından üstün olması” ile ilişkilendirilmiştir.³⁷ Bu yorumlara mesned olarak ise; “وَالَّذِينَ عَلَىٰ أَيْدِيهِمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاللِّجَالِ عَلَيْهِمْ دَرَجَةٌ” / Kadınların (karıların) da sorumluluklarına denk (erkekler/kocaları üzerinde örfeye uygun) belirli hakları vardır. Ancak erkeklerin/kocaların, kadınlar/karılar üzerindeki hakları bir derece fazladır.” (el-Bakara 2/228) âyetinde geçen “لِلرِّجَالِ عَلَيْهِمْ دَرَجَةٌ” / ... erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece fazla (hakkı) vardır/kocaların karıları üzerindeki hakları bir derece fazladır” ifadeleri delil olarak kullanılmıştır.

Yukarıda zikri geçen Bakara suresindeki “لِلرِّجَالِ عَلَيْهِمْ دَرَجَةٌ” âyeti, özel bir heyetin hazırlayıp Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayınlanan *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî*’nde “... (Ancak) erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler”³⁸ şeklinde, yine aynı heyetin hazırladığı *Kur’ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir* ismi eserde ise “... erkeklerin ise onlar üzerinde bir dereceleri mevcuttur”³⁹ şeklinde klasik yorumlarda kadının aleyhine yapılan yorumları çağrıştıracak şekilde “derece” kelimesinin “üstün” ve “üzerinde” anlamı ile tercüme edilmiş olması dikkat çekicidir. Ancak aynı heyet, *Kur’ân Yolu* isimli tefsirde, kadın erkek arasındaki hak ve sorumluluk dengesine dikkat çeken bu âyetle ilgili olarak, câhiliyeye nispetle

³⁵ Anakronizm: günümüzün yargılarıyla (şartlarıyla) geçmişte değerlendirmek/yargılamak veya geçmişin yargılarıyla günümüzü değerlendirmek/yargılamaktır.

³⁶ Bu yönde değerlendirmeler için bk. Karşlı, *Kadın*, 168-169; Leyla Şahin, “Râzî Tefsirinde Kadın Konulu Yorumlara Analitik Bir Bakış”, *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science* 4/27 (2016): 366-382.

³⁷ Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, 144.

³⁸ el-Bakara 2/228 âyetin meâlî için bk. Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006).

³⁹ Bk. Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 1: 362.

kadınların haklarında yapılan iyileştirmeler, bir “kadın hakları vesikası” olarak nitelendirilerek⁴⁰ İslam’ın kadın haklarında getirmiş olduğu yeniliklere dikkat çekmektedirler.⁴¹

Burada hemen belirtelim ki “derece” kavramının geçtiği bu âyette bahsedilen erkekler ve kadınlar ile aile kurumu içerisinde karşılıklı hak ve sorumluluk sahibi olan karılar ve kocalar kastedilmektedir. Yoksa mutlak anlamda kadın ve erkek arasındaki bir “derece” farkından bahsedilmemektedir. Çünkü “li’r-ricâli aleyhinne derace” ifadesinin geçtiği bağlam (siyak-sibak/öncesi ve sonrası) incelendiğinde, aile kurumu içerisinde karı-koca arasında yaşanan haklar ve sorumluluklarla ilgili bazı durumlardan bahsedildiği görülecektir.⁴² Bu bağlamda örneğin bazı araştırmacılar tarafından “derece” farkına dayalı olarak erkeğin kadından üstün olması, kocanın tek taraflı irade beyanı ile kadının rızasına ve mahkemeye başvurmaksızın evliliği sona erdirme hak ve yetkisi olarak da yorumlanmaktadır.⁴³

Diğer taraftan özellikle; “Erkekler, kadınları koruyup kollayıcılarıdır.” (en-Nisa, 4/34); “...(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun...” (el-Bakara 2/282) ve “Allah size çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kızın payı kadar/kız çocuğunun payının iki misli kadar (mirastan pay vermenizi) emreder (tavsiye eder)...” (en-Nisa 4/11) gibi âyetlerle de bağlantı kurularak klasik bazı tefsirlerde ilgili âyette geçen “derece” kavramı ekseninde, İslam hukukunda kadının durumu ile ilgili *miras, şahitlik, talak, diyet*, vs. gibi konulardaki zahiren eşitsizliğe dayanan farklı hükümlerden hareketle, kadın-erkek arasında “değer” açısından bir karşılaştırma yapılarak “erkeğin kadından daha üstün olduğu” şeklinde yorumlar yapılmıştır.⁴⁴

Konuyla ilgili âyetlerin tüm yorumlarında ise İslam miras hukukunda prensip olarak bazı durumlarda erkeğin mirastaki payının kadının mirastaki payının iki misli olması, *erkeğin kadından üstün olduğunun gerekçeleri ve örnekleri* arasında sayılmıştır.

Burada yukarıda zikrettiğimiz âyetlerle ilgili yorumların detayına girmeden sadece İslam miras hukukunda erkek ve kız çocukları arasındaki miras taksiminin *ikiye-bir* şeklinde oranlanmasını, -câhiliye örfüne nispetle İslam’ın kadına vermiş olduğu temel insan hakları ve İslam’ın öngörmüş olduğu aile ve toplum yapısı göz ardı edilerek- erkeğin kadından üstün olmasına gerekçe olarak gösterilen bazı yorumlara yer verilecektir. Bu çerçevede klasik yorumlarda kadının, erkeğin karşısındaki konumunu belirleme noktasında “..kocaların

⁴⁰ Bk. Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu*, 1: 362-363.

⁴¹ Bu konuya değinmemizin amacı, heyetin ilgili âyete vermiş oldukları yanlış anlam değildir. Nitekim ilgili âyetin tercüme ve tefsiri birlikte değerlendirildiğinde heyetin amacının ontolojik olarak erkeğin kadından üstün bir varlık olduğuna dikkat çekmek olmadığı anlaşılmaktadır. Amacımız, âyet tercümelelerinde yanlış anlaşılmaya mahal verecek kelimelerin kullanılmasından kaçınılmasıdır.

⁴² Muhammed Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: Dâru’t-Tûnisîyye, 1984), 2: 394. Ayrıca bk. el-Bakara 2/ 227-232.

⁴³ Bk. Âmine Vedûd Muhsin, *Kur’an ve Kadın*, trc. Nazife Şişman (İstanbul: İz Yayınları, 2000), 108.

⁴⁴ Örnek olarak bk. Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb* (el-Bakara 2/283) 7: 123; (en-Nisâ 4/11) 9: 214; (en-Nisâ 4/34) 10: 91.

karıları üzerindeki hakları bir *derece* fazladır/erkeklerin kadınlar üzerinde bir *derece* fazla (hakkı) vardır.” (el-Bakara 2/228) âyeti ekseninde yapılan yorumlar merkezi bir önem taşımaktadır. Çünkü bu âyette geçen “*derece*” kelimesi klasik yorumlarda genel olarak “erkeğin kadından üstün olmasının” delili olarak yorumlanmıştır⁴⁵ ve İslam hukukunda buna mesnet teşkil edecek kadının şahitliği, kadının boşama yetkisi, kadının mirastaki payı vs. gibi hükümler ile bu yorumlar desteklenerek temellendirilmek istenmiştir.⁴⁶

Konuyu daha somut bir şekilde ortaya koyabilmek için genel olarak kadının konumunun özel olarak ise kadının mirastaki payının, erkeğe nispetle daha az olmasına, bir başka ifade ile erkeğin her açıdan kadından daha üstün olduğuna gerekçe gösterilen “لِلرِّجَالِ مِمَّا كَسَبُوا كَالَّذِي لِلنِّسَاءِ مِمَّا كَسَبُوا” (el-Bakara, 2/228) âyeti ile ilgili klasik tefsirlerdeki yorumlardan bazılarına vermek istiyoruz.

Bu bağlamda, İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), “li’r-ricâli aleyhinne *derece*” cümlesinde geçen “*derece*” kelimesinin tefsirinde şu bilgilere yer vermiştir:

“Bazıları *derece*’den maksadın *miras*, cihad ve bunlara benzer durumlarda *Allah’ın erkekleri kadınlardan üstün kılması* olduğunu söylemişlerdir.”⁴⁷

Zemahşerî (ö. 538/1144) ise, “li’r-ricâli aleyhinne *derece*” cümlesinde geçen “*derece*” kelimesinden maksadın; “erkeklerin kadınlardan daha fazla hakka sahip olmaları ve erkeklerin kadınlardan *üstün* konumda olmaları” olarak açıklamaktadır.⁴⁸

Bu konuda en dikkat çekici yorumlardan birini yapan Mâlikî fakih İbnü’l-Arabî (ö. 543/1148) ise “li’r-ricâli aleyhinne *derece*” cümlesinin tefsirinde şu görüşlere yer vermektedir:

“Bu, *erkeğin kadından üstün kılındığı* ve erkeğin evlilikteki haklarının kadının haklarından önce geldiği konusunda bir nasıttır (yani kesin şer’î bir dayanaktır). Ancak *derece* kelimesi ile neyin kastedildiği bu âyette açıklanmamıştır. *Erkeğin kadından fazilet ve hak olarak üstün* ve öncelikli olması ise bu âyetin dışındaki diğer delillerden anlaşılmaktadır. *Allah burada erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu bildirmiş*, sonra resulünün dili ile bunları açıklamıştır.”⁴⁹

İbnü’l-Arabî bu açıklamalarından sonra, “*derece*” ile kastedilen üstünlüğün ne olduğu konusunda ulemanın ihtilaf ettiğini belirtmekte ve bunlardan birinin de “erkeğin mirastaki payının kadının payının iki katı olmasını” zikrettikten sonra şöyle demektedir:

⁴⁵ Öztürk, *Kadın*, 111, 112.

⁴⁶ Örnek olarak bk. Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vili’l-Kur’ân*, thk. Mahmud Muhammed Şakir ve Ahmed Muhammd Şakir (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ty.) 4: 533; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb/et-Tefsîru’l-kebîr* (Beyrut: Dâru’l-fikr, 1981), 6: 102; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi’l-ilmî’t-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebü’l-İslamî, 1984), 1: 261.

⁴⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 4: 533.

⁴⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 442.

⁴⁹ İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, thk./tlk., Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru’kütübi’l-İlmiyye, 2003), 1: 256.

“Aklı olan birisi için erkeğin kadından üstün olduğu gizli değildir. Böyle olması normaldir. Çünkü kadın erkekten yaratılmıştır. Yani erkek kadının aslıdır. Ancak âyette erkeğin kadından üstün olduğu hususlar sayılmamıştır. Bununla birlikte erkeğin kadından daha fazla hak sahibi ve üstün olduğu husus, öncelikle nikâh/evlilik konusudur. Erkeğin bu konudaki üstünlüklerini ise yedi maddede saymak mümkündür...”⁵⁰

“Derece” kelimesi ile erkeğin kadınlardan üstün kılındığını, ancak bunun mücmel/kapalı bırakılarak diğer delillerle açıklandığını söyleyen İbnü'l-Arabî, İslam hukukunda şahitlikte nisabın (şahitlerin sayısının) dayanağını oluşturan; “...(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun...” (el-Bakara 2/282) âyetinin tefsirinde ise prensip olarak şahitlikte “bir erkeğe karşı iki kadının” zikredilmesini erkeklerin kadınlardan üstün olmasına bağlayarak; “Allah altı açıdan erkekleri kadınlara üstün kılmıştır” demektedir ve bu üstünlükleri şöyle sıralamaktadır⁵¹:

- 1) Allah, erkeği kadının aslı, kadını da erkeğin fer'i yapmıştır. Çünkü Kitabı'nda zikrettiği⁵² gibi Allah kadını erkekten yaratmıştır.
- 2) Kadın erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (as) şöyle buyurmuşlardır:

“Kadın erkeğin en eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Şâyet kadındaki eğriliği düzeltmeye kalkarsan onu kırarsın. Yok, eğer ondan istifade edeyim dersen eğriliği (yani mevcut hali) ile istifade edersin. Hz. Peygamber buyurdular ki: Onun kırılması boşanmasıdır.”⁵³

- 3) Kadının dininin noksan olması.
- 4) Kadının aklının noksan olması.

Bu konu hadiste şöyle geçmektedir:

“Aklı ve dini noksan olup da nefesine hâkim, kararlı (dindar) bir erkeğin aklını sizden daha iyi gideren/erkeğin aklını başından alan bir şey görmedim. Kadınlar dediler: Ya Rasûlallah! Kadının aklının ve dininin noksan olması nedir? Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: Sizden biri günlerce evinde oturduğu halde (hayızlı olduğu için) orucunu tutmaz, namazını kılmaz ve sizden birinin şahitliği erkeğin şahitliğinin yarısı değil midir? (İşte bunlar kadının aklının ve dininin noksan olmasıdır.)”⁵⁴

- 5) Kadının mirastaki payının noksan olması.

Bu konuda Allah Teâlâ, “erkeğin mirastaki payı, iki kadının payı kadardır” (en-Nisa, 4/11) buyurmuştur.

⁵⁰ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1: 256-257.

⁵¹ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1: 335.

⁵² en-Nisa 4/1. ve benzeri âyetlere atıf yapılmaktadır.

⁵³ Krş. Buhârî, “Nikâh”, 79; “Enbiyâ”, 1.

⁵⁴ Burada zikredilen hadis metninin benzeri için bk. Buhârî, “Hayz”, 6; “Zekât”, 44; Müslim, “İman” 132 (nr.79).

- 6) Kadının kuvveti noksanıdır. (Yani zayıf ve güçsüzdür.) Bu yüzden savaşılamaz ve ganimetten pay alamaz.

“Yukarıda sayılanların hepsi hikmetli manalardır” diyerek erkeğin kadına üstün olmasının gerekçelerini bir bir sayan İbnü'l-Arabî, “Kendi fiili olmadığı halde bu noksanlıklar kadınlara nasıl nispet edilebilir?” şeklinde konuyla ilgili gelmesi muhtemel bir itirazda bulunur (muhatabin dilinden bir soru yöneltir) ve bu soruya şöyle cevap verir:

“Deriz ki, bu Allah'ın adaletinin bir gereğidir. O dilediğini indirir/alçaltır, dileğini de yükseltir. O, istediği gibi hüküm verir, dilediğini över, dilediğini yerer. O yaptığı hiçbir şeyden sorguya/hesaba çekilmez. İnsanlar ise sorguya/hesaba çekilir. Bu böyledir. Çünkü Allah mahlûkatı değişik mertebelerde yaratmış ve bunları bize açıklamıştır. Biz de böyle bildik, ona (Allah'a) iman ettik ve ona teslim olduk.”⁵⁵

İbnü'l-Arabî'nin bu yorumuna göre; ontolojik olarak erkeğin üstün, kadının ise alçak/düşük (dân) bir varlık olması Allah'ın adaletinin bir gereği olmaktadır.

İbnü'l-Arabî ile benzer yorumlar yapan, hatta üstünlüğü ondan “bir derece” daha ileri götüren Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) ise “derece” kavramı ekseninde erkeğin kadından daha üstün olması ile ilgili şu yorumları yapmaktadır⁵⁶:

“Erkeğin kadından üstün olduğu bilinen bir durumdur. ... Erkeğin kadından fazilet konusunda daha üstün olduğu durumlar ise şunlardır: 1) Akıl⁵⁷, 2) Diyet⁵⁸, 3) (Kız ve erkek kardeşler arasındaki) miras payı, 4) Erkeğin imamet, kadılık ve şahitliğe salâhiyetli/yetkili olması, 5) Erkeğin kadının üzerine evlenme ve cariye edinme hakkının bulunması, kadının ise böyle bir hakkının olmaması. 6) Kocanın mirastaki payının karının mirastaki payından daha çok olması, 7) Kocanın karısını boşama hakkı ve boşadığında ise kadın istesin veya istemesin ric'at (evliliği devam ettirme) hakkının bulunması. Kadının ise böyle bir hakkının bulunmaması. 8) Erkeğin ganimetteki payının kadının payından daha çok olması.”⁵⁹

⁵⁵ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1: 335-336.

⁵⁶ Erkeklerin “derece” bakımından kadınlardan bir derece üstün olması (el-Bakara, 2/228); şahitlik (el-Bakara 2/282); erkeğin birden çok kadınla evlenmesi (en-Nisâ 4/3); erkeğin mirastaki payının kadından fazla olması (en-Nisâ 4/11) erkeklerin kadınlar üzerinde “kavvâm” olması (en-Nisâ 4/34) vs. gibi âyetlerin tefsirinde Râzî'nin erkeklerin kadınlardan üstün olduğu şeklindeki yorumları hakkında bk. Şahin, “Râzî Tefsirinde Kadın Konulu Yorumlara Analitik Bir Bakış”, 366-382.

⁵⁷ Kadının aklının ve dini erkeğe göre noksan olmasına işaret eden hadis için Krş. Buhârî, “Hayz”, 6; “Zekât”, 44; “İman”, 21; “Küsûf”, 9; “Nikâh”, 88; Müslim, “İman” 132 (nr.79); Nesâî, “Küsûf”, 17; Muvatta, “Küsûf”, 2.

⁵⁸ İslam hukukunda öldürülen kadın için verilmesi gereken diyet miktarı (tazminat/kan bedeli), çoğunluğa göre erkeğin diyetini yarıdır. Azınlıkta olan bazı İslam hukukçularına göre ise öldürülen kadın ve erkeğin diyeti aynı olup 100 dededir. (Ali Bardakoğlu, “Diyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 9 (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 476.

⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6: 102.

Yukarıdaki maddeleri sıralayan Fahreddin er-Râzî, İbnü'l-Arabî'den "bir derece" daha ileriye götürdüğü yorumlarında şu tespitlerde bulunmaktadır:

"Sayılan konularda erkeğin kadından üstün olduğu sabit olduğuna göre aslında kadının erkeğin elinde aciz bir esir olduğu⁶⁰ da ortaya çıkmış olmaktadır. Bundan dolayıdır ki Rasûlullah (as), 'Kadınlara iyi davranın. Çünkü onlar sizin yanınızda yardıma muhtaç zavallı-aciz kimselerdir' buyurmuştur. Bir başka haberde ise Rasûlullah şöyle buyurmuşlardır: "İki zayıf yani yetim ve kadın konusunda Allah'tan korkun. Bütün bunlar dikkate alındığında âyetin manası şöyle olmaktadır: İktidar/güç/kuvvet konusunda Allah erkekleri kadınlardan bir derece üstün yarattığına göre erkekler, kadınların haklarını fazlasıyla yerine getirmekle görevlidirler. Bu ise erkeklerin kadınlara zarar ve eziyete yönelme(me)leri konusunda onlar için bir tehdit anlamına gelmektedir. Bu böyledir. Çünkü Allah her kime daha çok in'amda bulunmuş (nimet/miras vermiş) ise ondan günahın çıkması (onun günah işlemesi) daha çirkin ve onun zecri (önlenmeyi/engellenmeyi) hak etmesi daha şiddetlidir."⁶¹

Maliki fakih-müfessir Kurtubî (ö. 671/1273) ise "derece" kelimesini erkeğin kadından konum (menzile) açısından üstün olması ile ilgili olduğunu söyleyerek bunun gerekçelerinin; erkeğin fiziken kadından daha güçlü olması, erkeğin aklının kadından bir derece fazla olması, erkeğin infak/nafakasını temin konusunda daha güçlü olması, erkeğin diyet, miras ve cihad konusunda kadından daha üstün tutulması olduğunu ifade etmektedir.⁶²

İbn Kesir (ö. 774/1373) ise "derece" kelimesini şöyle açıklamıştır:

"Yani fazilette, yaratılışta, ahlakta, menzilde/mertebede, emre itaat etmede, infakta ve maslahatı gerçekleştirmede erkekler kadınlardan bir derece daha fazla üstündür. Bu fazilet/üstünlük ise hem dünyada hem de ahirettedir. Örneğin Allah Teâlâ'nın, "Allah'ın bazınızı bazınıza üstün kılmasından ve erkeklerin mallarından infakta bulunmasından dolayı erkekler, kadınları koruyup kollayıcılarıdır." (en-Nisa 4/34) âyetinde dediği gibi erkek kadına üstün kılınmıştır."⁶³

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, klasik tefsirlerde genel olarak "derece" kavramı ile ilgili benzer yorumlar yapılmıştır.

⁶⁰ Şah Veliyullah ed-Dihlevî (ö. 1230/1815) de, "Erkekler, kadınlar üzerinde kavvâmdir" (Nisa, 4/34) âyeti bağlamında kadının, kocasının elinde "aciz-esir" konumunda bir varlık olduğunu söylemektedir. Bk. Şah Veliyullah ed-Dihlevî, *Huccetullâhi'l-bâliğa*, tlk. Muhammed Şerîf Sükker, Beyrut: Dâru İhyâ'ül-ülûm, 1990), 2: 338, 342.

⁶¹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6: 102. Râzî, burada "derece" bağlamında yaptığı yorumların aynısını/benzerini "عَلَى النِّسَاءِ الرَّجَالُ قَوَامُونَ" /Erkekler, kadınları koruyup kollayıcılarıdır" (en-Nisa 4/34) âyetinin tefsirinde "kavvâm" kelimesi bağlamında da yapmaktadır. Bk. *Mefâtihu'l-ğayb*, 10: 91-93.

⁶² Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2006), 4: 53.

⁶³ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid vd. (Kahire: Mektebetü Evladi'ş-Şeyh li't-türâs, 2000), 2: 339.

“Üstünlük” olarak açıklanan “derece” kavramının en tipik örneğini ise “kavvamlık” konusu oluşturmaktadır. Nitekim hemen hemen tüm tefsirlerde “derece” âyeti, “عَلَى الرَّجَالِ قُوَّةٌ وَعَلَى النِّسَاءِ...”/...Erkekler, kadınları koruyup kollayıcılarıdır” (en-Nisa 4/34) âyeti ile de irtibatlandırılarak erkeklerin kadınlar üzerine “kavvâm” olması neredeyse “derece” ile özdeşleştirilmiştir.⁶⁴

“Derece-kavvâm” arasındaki ilişkiye veya “kavvâm” kavramının kendi bağlamında nasıl anlaşılması gerektiğine aşağıdaki başlıkta dikkat çekilecektir. Burada, erkeğin kadından daha üstün bir varlık olarak yaratılmasının gerekçelerini açıklama bağlamında “derece” ile “kavvâm” kelimeleri arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından عَلَى الرَّجَالِ قُوَّةٌ وَعَلَى النِّسَاءِ.../...Erkekler, kadınları koruyup kollayıcılarıdır” (en-Nisa 4/34) âyeti ile ilgili Râzî'nin şu tipik yorumunu vermekle yetinelim;

“Bil ki, erkelerin kadınlara üstünlükleri birçok yönden hâsıl olmaktadır. Bu üstünlüklerin bazıları hakiki sıfatlardır (yani cinsiyete bağlıdır), bazıları ise şer'î hükümlerdir. Erkeklerin kadınlardan üstün oldukları hakiki sıfatlar ise iki şeye râcidir: ilim ve kudret. Şüphesiz erkeklerin akılları ve ilimleri kadınlardan daha çoktur. Yine şüphe yak ki, erkeklerin meşakkatli işlere karşı (dayanma) kuvvetleri kadınlardan daha fazladır. İşte bu iki sebepten dolayıdır ki akıl, kararlılık/cesaret, kuvvet, genel manada yazı yazma, binicilik ve atıcılık, peygamberler ve âlimlerin erkeklerden olması, büyük ve küçük imamet, cihad, ezan, hutbe, itikaf, had ve kısas cezalarında ittifakla şahitlerin erkek olması (Şafiî'ye (ra) göre ise evlilikte de şahitlerin erkek olması), mirasta hissenin fazla olması, mirasta asabeliğin geçerli olması, kasten veya hataen adam öldürmede diyeti yüklenme, kasâme, nikâhta velâyet hakkı, talâk, ric'at, birden çok kadınla evlenme hakkı ve doğan çocuğun erkeğe nispet edilmesi gibi birçok konuda erkekler kadınlara üstün (faziletli) kılınmıştır. İşte tüm bunlar erkeklerin kadınlardan üstün olduğuna delalet etmektedir.”⁶⁵

1.2. Değerlendirme

Yukarıda örnek olarak zikrettiğimiz klasik yorumlarda “لِلرِّجَالِ عَلَى النِّسَاءِ دَرَجَةٌ” cümlesinde geçen “derece” kelimesi, bağlamından ve maksadından kopararak mutlak anlamda “kadın-erkek” arasında bir üstünlük (değer) ölçüsü olarak ele alınmıştır. Kadın ve erkeğin fitratı/yaratılışına bağlı olarak ailede ve toplumda üstlenmiş oldukları görev ve sorumluluk açısından bu yaklaşım tarzının kısmen haklılık payı bulunmaktadır. Nitekim çağdaş müfessir ve İslam hukukçularından muhakkik İbn Âşûr (ö. 1974) da “derece” kavramını kısmen klasik yorumlardakine benzer örneklerle açıklamış, İslam'ın hükümlerinin insan fitratına ve hayatın

⁶⁴ Örnek olarak bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. M.Sadık Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-türâsî'l-Arabî, 1985), 2: 70; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 442; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1: 257; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6: 102; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2: 339; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 1: 365, 2: 58.

⁶⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 10: 91.

gerçeklerine uygunluğunu ise, “*insanı yaratan ile insanlar için kanun/nizam koyanın aynı Allah olduğu*” gerekçesine bağlamıştır.⁶⁶

Diğer taraftan klasik tefsirlerde yer alan bu yorumları, o günü şartlarında kısmen makul ve haklı kabul etmek de mümkündür. Çünkü fakih/müctehid kendisini kuşatan çevrenin çocuğudur ve kendini besleyen ortamdan/kaynaklardan fikrî ve duygusal olarak etkilenmemesi mümkün değildir.⁶⁷ Nitekim klasik dönem İslam âlimlerinden İmam el-Gazzâlî (ö. 505/1111), fıkıh usulü ile ilgili meşhur eseri *el-Müstasfâ*'da, müctehidin kişiliğinin ve içinde bulunduğu ortamın/şartların kendisini etkilemesinin gâyet doğal olduğunu, sorunun ise müctehidin *subjektif* olarak ulaştığı ictihada dayalı (öznel) görüşünün *objektif* zannedilerek asla değişmez (nesnel) bir hüküm olarak kabul edilmesi olduğunu söylemektedir.⁶⁸

Ancak gerekçe her ne olursa olsun, klasik tefsirlerde yer alan bu yorumları, fitrat ve hayatın gerçekleri açısından kendi şartları bağlamında kısmen makul kabul etmek mümkün olmakla birlikte, bu yorumların sonraki zamanlara taşınarak temel bir ilke olarak alınması ve bu yorumlar üzerinden İslam'ın kadına ve kız çocuğuna ikinci sınıf bir varlık olarak bakılmasına mesnet olacak şekilde kullanılması kabul edilebilir bir durum değildir. Nitekim büyük oranda kendi zamanlarının sosyal ve kültürel yapısının bir yansıması olan bu yorumlar⁶⁹, kültürel bir gen/kod olarak kuşaktan kuşağa aktarılıp, bugün İslam ülkelerinde, erkeklerin kadınlara ve kız çocuklarına yaklaşımının kültürel kodları/iz düşümleri haline gelmiş ve bunun sonucunda -ülkemizde olduğu gibi- birçok İslam ülkesinde; “kız çocuğuna mirastan pay verilmez” şeklinde adeta *muhkem bir nassa/norma/hükme/yargıya* dönüşmüştür.⁷⁰

Diğer taraftan erkeklerin kadınlar üzerinde “kavvâm”⁷¹ olması veya erkeklerin bazı konularda kadınlardan “üstün/yetenekli” olduklarının belirtilmesi, cinsiyete dayalı “değerle” ilgili bir üstünlük olmayıp, “fizyolojik” ve “sosyo-ekonomik” gerçeklere dayalı bir “durum” tespitidir.⁷² Nitekim Nisa, 4/34. âyette erkeğin bazı yönlerden kadından üstün olmasının gerekçesinin fizyolojik özellikler olduğuna işaret edilmiştir ki, aynı âyet bağlamında kadının da erkekten (merhamet, şefkat vs. gibi) üstün özelliklerinin olduğu anlaşılmaktadır.⁷³ Dolayısıyla,

⁶⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 12: 401.

⁶⁷ Ali Bardakoğlu, “Fıkıh Çözüm mü Üretir Sorun mu?”, *Eskiyeni, Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 29 (Güz 2014): 148-149; Bardakoğlu, *Müslümanlığımızla Yüzleşme*, 227.

⁶⁸ Gazzâlî, *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*, thk. Hamza b. Züheyr Hafız (Medine, ts.) 4: 55. Ayrıca bk. Gazzâlî, *el-Müstasfâ: İslam Hukukunda Deliller ve Yorumlar Metodolojisi*, trc. H. Yunus Apaydın (Kayseri: Rey Yayınları, 1994), 2: 338.

⁶⁹ Bk. Şahin, “Râzî Tefsirinde Kadın Konulu Yorumlara Analitik Bir Bakış”, 367-370, 381.

⁷⁰ Krş. Şimşek, *Tefsir Problemleri*, 301-302.

⁷¹ Müfessirlerin “kavvâm” kelimesi ile ilgili görüşleri hakkında bk. Gökhan Atmaca, “Müfessirlere Göre Kavvâm Kelimesi -Nîsâ Sûresi 34. Ayet Bağlamında-”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2013): 215-231.

⁷² Öztürk, *Kadın*, 113; Erdoğan, *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa*, 146; Güler, *Sabit Din Dinamik Şeriat*, 175, 176, 177.

⁷³ Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1348-1349.

ilgili âyette⁷⁴ de ifade edildiği üzere, erkeklerin kadınlardan üstün olmasından maksadın “fiziki güç” ve “ekonomik sorumluluk” itibarıyla olduğu son derece açıktır.⁷⁵

Buna göre, “koruyup kollayıcıdır” diye tercüme edilen/edilmesi gereken⁷⁶ “kavvâm”⁷⁷ kelimesi, “ailenin/kadının geçimini üstlenen, aileyi/kadını koruyup kollayan”⁷⁸, yani “ailenin/kadının maddi ve manevi olarak ayakta durmasını sağlayan” gibi anlamlara gelmekte olup âyette bu rolü üstlenecek kişinin biri fizikî güç (vehbî), diğeri ekonomik sorumluluk (kesbî) olmak üzere iki özelliğine dikkat çekilmiştir.⁷⁹

Burada “kavvâm” kelimesi ile birlikte ele alınması gereken “er-ricâl” kelimesine Elmalılı'nın (ö.1942) yapmış olduğu yorum da “kavvamlığın” tamamen “fizyolojik” ve “sosyo-ekonomik” gerekçelere dayandığını göstermektedir. Nitekim Elmalılı, Nisâ, 4/34. âyetin tefsirinde “fiziken sahip olduğu bazı özellikler ve üstlenmiş olduğu mâli yükümlülüklerden dolayı” erkeğin ailede gözetici ve yönetici (aile reisi) olduğunu söyledikten sonra şöyle demektedir:

“Şu halde, zevcesinin hakkını eda etmeyen, kadının malına göz diken ve vazifei infak yapmayan ve ailesinin ırz-u namusunu muhafaza etmeyen erkekler ricalden ma'dûd değillerdir.”⁸⁰

Elmalılı'nın bu ifadeleri, “rical”den ma'dûd olmayan/sayılmayan erkeklerin “kavvâm” da olamayacakları anlamına gelmektedir. Nitekim günümüz İslam hukukçularından Mehmet Erdoğan, haklar ve sorumluluklar dengesindeki değişime bağlı olarak kavvamlığın eşler arasında el değiştirmesi ile ilgili şu değerlendirmeleri yapmaktadır;

⁷⁴ Bk. en-Nisa 4/34.

⁷⁵ Krş. Dihlevî, *Huccetullâhî'l-bâliğa*, 2: 362; Erdoğan, *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa*, 146. Ayrıca bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5: 39.

⁷⁶ “Kavvâm” kelimesinin “hâkim” şeklinde tercümesinin yanlış olduğu yönündeki değerlendirme için bk. Kırbaoğlu, “Kadın Konusunda Kur'ân'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler”, 260; Erdoğan, *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa*, 145.

⁷⁷ Mübalağa ism-i fâil olan “kavvâm” kelimesi “kıyâm bi'l-emr” yani “bir işi yerine getirme” anlamından alınmıştır. Bir kadının işine bakan ve muhafazasına ihtimam gösteren, işlerini idare eden kişiye “kayyimü'l-mer'e”, bu işleri daha kuvvetli/sağlam yapan kişiye ise ‘kavvâmü'l-mer'e’ denir. Bu tabir, erkeğin kadına hâkimiyetini, ancak bunun keyfi bir şekilde değil, ‘seyyidü'l-kavmi hâdimühüm/Bir kavme hizmet eden onun efendisidir” anlamında aynı zamanda kadına hizmet etmeyi de içermektedir. Buna göre kadın üzerinde “kavvâm” olmak için önce kadına hizmet etmek yani onu her yönden gözetip kollayıp korumak gerekmektedir. (Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1348. Ayrıca bk. Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2: 58.)

⁷⁸ Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 6: 278; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5: 38; Kırbaoğlu, “Kadın Konusunda Kur'ân'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler”, 260.

⁷⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1348-1350; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5: 38-40; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2: 58-61; Erdoğan, *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa*, 30, 146-149.

⁸⁰ Bk. Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1350.

“... Ne zaman ki erkek/koca, kavvamlığın/yetkinin kendisine verilme gerekçesi olan (maddi/ekonomik) sorumluluğu yerine getirmez/getiremez, buna karşılık -günümüzde olduğu gibi- kadının kendisi bu yükün altına girer, evlilik umurunu omuzlar, nafakaya katkıda bulunur, o zaman “... ne kadar vazife varsa o kadar da hak olur”⁸¹ ilkesi gereğince sorumlulukla birlikte yetki (kavvamlık) de el değiştirir ya da paylaşılır. *Davul kimin omuzunda ise tokmak da onun elinde olur.* Yoksa erkeğin sözü edilen “derece”si, *sırf erkek olduğu için kendisine bahşedilmiş bir meziyet değil, yerine getireceği sorumluluğa mukabil dengi bir yetkidir.*⁸²

Erdoğan’ın bu tespitlerinin vakıyla da örtüştüğü bilinen bir gerçektir. Nitekim - günümüzde de olduğu gibi- bazı toplumlarda sosyal ve ekonomik şartların/ihtiyaçların zorlaması ile ailenin nafakasını/geçimini üstlenen, çocuklarına ve kocasına bakmak zorunda kalan veya ailenin nafakasına erkekler gibi katkı sağlayan kadınlar, “kavvamlık” görevini üstlenmektedir.⁸³

Buna göre “kavvamlık” bir üstünlük vesilesi olmayıp ailenin geçimi, yani maddi ve manevi açıdan birliği ve dirliği ile ilgili üstlenilmesi gereken bir sorumluluk olmaktadır.⁸⁴ Dolayısıyla, erkeğin ailesinin nafaka ihtiyacını karışılmasından dolayı “kavvâm” olması onun kadından üstün olduğu anlamına gelemez. Nitekim böyle bir durumun (yani nafaka yükümlüsü olmanın üstünlük olarak kabul edilmesinin) geçerli olması, -haklı olarak bazı modernist yazarların da ifade ettiği gibi⁸⁵- değişik sebeplerden dolayı erkeklerin/kocasının nafakasını karşılayan kadınlar için de geçerli olmasını gerektirir ki, böyle bir iddiada bulunmak akl-ı selim ile kabil-i telif değildir. Dolayısıyla ailenin nafakasını temin etmek, kavvamlığın bir dayanağı olsa da kavvamlıktan ontolojik olarak *erkeğin kadından üstün olduğu* şeklinde bir sonuç çıkarılması mümkün değildir.

Sonuç olarak Kur’ân’da, insanlık ve hukuk açısından kadın erkek arasında bir üstünlük veya böyle bir karşılaştırılmanın olması ya da sahip oldukları değer açısından kadın ve erkek arasında cinsiyete dayalı bir ayrımcılığın olması söz konusu değildir.⁸⁶ İslam, kadın ve erkeğin fitratı/doğası ve amaçlamış olduğu aile ve toplum yapısı doğrultusunda *nimet-külfet dengesine* göre kadın ve erkek, bir başka ifade ile karı ve koca arasında (eşitliğe değil) adalet ve hakkaniyete dayalı bir hak ve görev taksimi ve düzenlemesi yapmıştır.⁸⁷

Dolayısıyla âyette geçen “li’r-ricâli aleyhinne derace” ifadesinden mutlak anlamda “erkeklerin kadınlardan üstün olduğu” şeklinde bir çıkarımda bulunulması Kur’ân mesajına ve

⁸¹ Bk. el-Bakara 2/228.

⁸² Erdoğan, *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa*, 30. Bk. Aynı Eser (Kavvamlık ve Tedip Hakkı), 152.

⁸³ Öztürk, *Kadın*, 113.

⁸⁴ Erdoğan, *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa*, 149.

⁸⁵ Bk. İlhan Arsel, *Şeriat ve Kadın* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1997), 92.

⁸⁶ Bir insan ve kul olarak kadının İslam’daki konumu ile ilgili geniş bilgi için bk. Erdoğan, *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa*, 13-40.

⁸⁷ Bk. Karaman vd, *Kur’ân Yolu*, 1: 361-365. “Değer” açısından Kur’ân’ın kadın ve erkeğe bakışı hk bk. Salih Akdemir, “Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerim’de Kadın”, *İslamî Araştırmalar* 10/4 (1997): 252-258.

maksadına aykırı, belirli toplum yapısı, örf ve kültürel değerleri esas alınarak yapılmış, o günün insanları için bir anlam ifade eden ve bu açıdan bakıldığında *tarihsellik ve izafilik* içeren bir yorum olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.⁸⁸ Bu açıdan bakıldığında miras taksiminde *erkeğin payının kadının payının iki misli olması* ile “derece” kavramı arasında bir bağlantı kurulması ve bundan hareketle “erkeğin kadından üstün olduğu” şeklinde yorumlar yapılması, İslam’ın kadına verdiği değer açısından kabul edilebilir bir yaklaşım olamaz.

2. “Li’z-Zekeri Mislü Hazzı’l-Ünseyeyn” Terkibinin Tertibi Ekseninde Kadının Miras Hakkı İle İlgili Özel Yorumlar

2.1. “Li’z-Zekeri Mislü Hazzı’l-Ünseyeyn” Eksenli Klasik Yorumlar

Klasik tefsirlerde yapılan bazı yorumlarda erkeğin kadından üstün olduğuna delil olarak gösterilen âyetlerden biri de İslam hukukunda mirasın taksiminde temel nasslardan biri olan; “ *يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ* / Allah size çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadının payı kadar (mirastan) pay vermenizi tavsiye eder (emreder)...” meâlindeki Nisa, 4/11. âyette geçen “ *لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ* / erkek çocuğun mirastaki payı iki kız çocuğunun payı kadardır” ifadelerdir. Bu ifadelerle ilgili yapılan yorumlar, konumuzla doğrudan ilişkili olduğu için ayrı bir başlıkta ele alınması uygun görülmüştür.

Dikkat edilirse âyette ifade edilen *ikiye-bir* şeklindeki oran, mutlak olarak kadın-erkek arasında yapılan cinsiyete dayalı bir oranlama olmayıp, bir babanın öz çocukları veya anne-baba bir erkek ve kız kardeşler arasında yapılan bir oranlama şeklindedir.⁸⁹

Ancak bazı klasik tefsirlerde, âyette geçen; “ *لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ* / Erkeğin mirastaki payı iki kadının/kız çocuğunun payı kadardır” cümlesindeki kelimelerin terkihi yani diziliş sıralaması, sosyolojik ve kültürel bağlam (nüzul ortamı/sosyal olgu) veya İslam’ın ön görmüş olduğu aile ve toplum yapısı göz ardı edilerek tamamen “cinsiyet” temelinden hareketle yorumlanmış ve İslam’ın kadına verdiği değerle ilişkilendirilerek erkeğin mirastaki payının iki katı olması, “değer” açısından erkeklerin kadınlardan daha üstün olmaları ile açıklanmıştır.

Klasik yorumlar içerisinde Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Fahreddin er-Râzî’nin (ö. 606/1209) yorumları, konumuz açısından tipik örnek teşkil etmektedir. Burada içerik olarak birbirinin devamı mahiyetinde olan bu iki yorumu vermek istiyoruz.

İslam hukukunda (Kur’ân’da) prensip olarak “erkeğin mirastaki payının iki kadının payı kadar olması” olarak takdir edilmesini maslahata ve adalete uygun bir düzenleme olarak ifade eden Zemahşerî âyette yer alan terkihin düzenlenme şekli ile ilgili; “Âyet niçin “Li’l-ünseyeyni mislü hazzı’z-zeker/ iki kadın için erkeğin payının misli vardır” veya “Li’l-ünsâ mislü nısfı hazzı’z-zeker / kadın için erkeğin payının yarısı vardır” şeklinde değil de “li’z-zekeri mislü

⁸⁸ Krş. Şahin, “Râzî Tefsirinde Kadın Konulu Yorumlara Analitik Bir Bakış”, 367-370, 381.

⁸⁹ Bunun gerekçeleri üzerinde, İslam’ın öngörmüş olduğu aile ve toplum yapısı ile ilgili yukarıda *Giriş: Konunun Güncelliği* başlığında durulmuştur.

hazı' l-ünseyeyn / Erkeğin payı iki kadının / kızın payı kadardır? şeklinde düzenlenmiştir?" şeklindeki muhtemel soruya şöyle cevap vermektedir;

"Allah, *erkeğin üstünlüğünden dolayı* önce onun payını beyan etmekle söze başlamak için âyetin terkiğini bu şekilde düzenlemiştir. Nitekim erkeğin kadından üstünlüğünden dolayı onun mirastaki payı da kadının payının iki katı kılınmıştır. Diğer taraftan, Allah'ın "li'z-zekeri misli hazı' l-ünseyeyn" şeklindeki sözü, erkeğin kadından üstün olduğunu (doğrudan) kastetmekte/ifade etmektedir. Ancak senin, "li' l-ünseyeyni misli hazı' z-zeker" şeklindeki sözün, kadının eksik olduğunu kastetmektedir. Dolayısıyla erkeğin üstünlüğünü doğrudan beyan etme kastı, başkasının (kadının) noksanlığını kastetme yoluyla erkeğin üstünlüğünü beyan etme şekline daha açıktır. Nitekim câhiliye Arapları da bundan dolayı (yani erkek kadından üstün olduğu için) erkekleri mirasçı kılmışlar, kadını mirastan mahrum etmişlerdir."⁹⁰

Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) ise âyette geçen mirasla ilgili hükümleri madde madde açıkladıktan sonra "geriye iki soru kaldı" diyerek İslam hukukunda prensip olarak "kadının payının erkeğin payının yarısı olması" ile ilgili muhtemel iki soru yöneltmektedir.

Râzî'nin birinci muhtemel sorusu; *kadın ve erkeğin fitratı, akli ve sosyal hayattaki konumu* ile ilgilidir. Bununla ilgili olarak Râzî, aklının noksan olması ve ev dışına çıkarak erkek gibi sosyal hayata katılma imkânının olmaması sebebiyle kadının "aciz bir varlık" olduğunu, bu aciziyetinden dolayı da mirastaki payının erkekten daha fazla veya en azından erkekle eşit olması gerektiğini, ancak Kur'ân'daki hükmün bunun tam tersi şeklinde geldiğini ifade ettikten sonra, "Allah'ın kadının mirastaki payının erkeğin payının yarısı kılmasının hikmeti nedir?" sorusunu yöneltmekte ve bu muhtemel soruya şöyle cevap vermektedir:

"(1) Nafakasını kocası karşıladığı için kadının harcaması/gideri/masrafı azdır. Erkek ise karısının nafakasını temin etmekle yükümlü olduğu için onun harcaması daha çoktur. Dolayısıyla harcaması çok olan kişinin mala ihtiyacı daha fazla olur.

(2) Erkek yaratılış, akıl ve kadılık/hâkimlik ve imamet (namaz kıldırma/devlet başkanlığı) gibi dinî makamlar/mansiplar açısından kadından daha üstün (ekmel) bir konumdadır. Ayrıca kadının şahitliği erkeğin şahitliğinin yarısıdır. Dolayısıyla durumu kadına göre daha üstün olan erkeğe daha fazla in'amda bulunulması (yani mirastan daha fazla pay verilmesi) gerekir.

(3) Kadının akli az, şehveti çoktur. Dolayısıyla kadına çok mal verildiği zaman (yeryüzünde) fesat çoğalır. Nitekim Allah, "Hiç şüphesiz (kâfir) insan kendisini müstağni görüp

⁹⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2: 32-33.

azar.” (Alak, 96/6-7) buyurmuştur.⁹¹ Ancak erkeğin durumu bunun aksidir, yani erkeğe çok mal verilmesi fesadın çoğalmasına sebep olmaz.⁹²

(4) Erkek, aklının tam olması hasebiyle malını dünyada medh-i senâya, ahirette çok sevaba vesile olacak şeylere, örneğin hanlar, hamamlar yaptırma, mazlumlara/kimsesizlere, yetimlere ve dullara yardım etme gibi şeylere harcar. İnsanlara karıştığı/toplumla iç içe olduğu için erkek bunları yapmaya güç yetirir. Kadın ise toplumla daha az iç içe olduğu için malını - sayılan hayır cihetlerine- sarf etmeye güç yetiremez.

(5) Rivâyete göre Ca’fer es-Sâdık’a kadının mirastaki payının erkeğin yarısı olması meselesi sorulunca şöyle cevap vermiştir: “Havva bir avuç buğday aldı onu yedi. Bir avuç daha aldı ve onu gizledi. Sonra bir avuç buğday daha aldı ve onu Âdem’e verdi. Havva kendi payını erkeğin iki katı yapınca Allah durumu Havva’nın aleyhine çevirdi ve kadının miras payını erkeğin payının yarısı olarak belirledi.”⁹³

Râzî’nin yukarıda verdiğimiz yorumu daha sonra gelen Âlûsî (ö. 1270/1854) gibi bazı müfessirler tarafından da kısmen özetlenerek aktarılmıştır.⁹⁴ Elmalılı (ö. 1942) ise Râzî’nin görüşlerini, “bazı tasarrufât ile tarafımızdan tavih olunarak” kaydı ile özetleyerek aktarmış ve Ca’fer es-Sâdık’tan nakledilen rivâyetle ilgili olarak “anlayabilenler için remzî ve temsilî bir surette pek derin hakikatleri muhtevidir” demekle yetinmiştir.⁹⁵

Râzî’nin muhtemel ikinci sorusu ise “li’z-zekerî mislü hazzî’l-ünseyeyn” cümlesinin terkibinin tertibi ile ilgilidir. Râzî bu konuda şu muhtemel soruyu yöneltmektedir;

“Allah niçin; “Li’l-ünseyeyni mislü hazzî’z-zeker / iki kadın için erkeğin payının misli vardır” veya “Li’l-ünsâ mislü nisfî hazzî’z-zeker / kadın için erkeğin payının yarısı vardır” demedi de; “li’z-zekerî mislü hazzî’l-ünseyeyn / Erkeğin payı iki kadının payı kadardır” dedi?”

Râzî, bu muhtemel soruya şöyle cevap vermektedir:

“1) Erkek kadından daha efdal/üstün olduğu için Allah erkeği kadından önce zikretmiştir. Nitekim bu üstünlükten dolayı da erkeğin miras payını, kadının miras payının iki katı yapmıştır.

⁹¹ Râzî’nin burada bu âyeti delil olarak getirmesi, servet, mal, mülk sahibi kadını, “kâfir” olan ve küfründen dolayı kendisini Allah’tan müstağni görüp yeryüzünde azgınlık/taşkınlık çıkaran insana benzetmesi asla kabul edilebilir bir yorum değildir. (Öztürk, *Kadın*, 117.)

⁹² Vakıa, Râzî’nin bu görüşünü desteklemediği gibi aksini ispat etmektedir. Nitekim Kur’an da, makam-mansıb ve mal-servet sahibi oldukları için azgınlık, taşkınlık ve tanrılık iddiasında bulunan kişilerin kadın değil erkekler olduğunu söylemektedir. Örnek olarak bk. el-Kasas, 28/ 38-39, 76.

⁹³ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 9: 214.

⁹⁴ Âlûsî, *Râhu’l-meânî fi tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm* (Beyrût: Dâru ihyâü’t-türâsi’l-Arabî, t.y.), 4: 216-217.

⁹⁵ Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1302-1304.

2) Allah'ın "li'z-zekeri mislü hazzı'l-ünseyeyn" ifadesi, erkeğin üstünlüğüne *mutabakat*, kadının noksanlığına *iltizam* yoluyla delalet eder.⁹⁶ Eğer Allah "Li'l-ünseyeyni mislü hazzı'z-zeker veya Li'l-ünsâ mislü nısfı hazzı'z-zeker" şeklinde demiş olsaydı o zaman bu ifade tarzı kadının noksanlığına *mutabakat*, erkeğin üstünlüğüne *iltizam* yoluyla delalet ederdi. Bundan dolayıdır ki Allah *faziletleri* teşhir hususunda gösterilen çabanın, *reziletleri* teşhir hususunda gösterilen çabaya tercih edilmesi gerektiğine dikkat çekmek için "li'z-zekeri mislü hazzı'l-ünseyeyn" ifadesini kullanmayı tercih etti."⁹⁷

Râzî'nin yorumunun özeti şudur: Allah âyetin terkibinde "fazilet" sahibi olan erkeği "rezillik" sahibi olan kadından önce zikrederek, erkeğin kadından daha üstün bir varlık olduğuna vurgu yapmak istemiştir.

2.2. Değerlendirme

Yukarıda, kadının fitratı, akli ve toplumsal rolü ile ilgili naklettiğimiz yorumlar, müfessirlerin içinde yaşadıkları toplumda hâkim olan kadınlarla ilgili değer yargısının tefsirlere yansımalarının bir örneğini göstermektedir.⁹⁸ Dolayısıyla kendi dönemlerinde kadının konumunu ile ilgili yaklaşımları yansıtan bu yorumlara göre kadın, fitrî, akli ve sosyal bazı durumlar açısından erkeğe göre ikinci sırada yer almakta, bir diğer ifade ile bu açılardan erkek kadından daha üstün olmaktadır.⁹⁹

Diğer taraftan içinde buldukları topluma hâkim olan düşünce ve toplum yapısını (örf-âdeti ve kültürü) yansıttıklarından¹⁰⁰ tefsirlerde yer alan bu yorumları kısmen haklı görmek de mümkündür. Çünkü kültürün en önemli öğelerinden olan örf ve adetler, ait oldukları toplumlarda hakikatin ve değer yargılarının bir ölçüsü olarak kabul edilme ve

⁹⁶ Klasik mantıkta lafzın/sözcüğün anlama delaleti *mutâbakat*, *tazammun* ve *iltizâm* olmak üzere üç şekli olmaktadır. Bir lafzın, bir nesnenin bütün varlığına ve unsurlarına delâlet etmesine *mutâbakat*, bu unsurlardan birine veya birkaçına delâlet etmesine *tazammun*, zihnin bu nesne ile zorunlu olarak ilişkilendirdiği başka bir manaya delalet etmesine ise *iltizâm* denir. (Muhammed Ali et-Tehânevî, *Mevsûatü Keşşâfi istilâhâtî'l-funûn*, thk. Ali Dahrûc vd. (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), "Delâlet" mad., 1: 790; M. Naci Bolay, "Delalet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 9: (Ankara: TDV Yayınları, 1994) 119.) Örneğin "ev" sözcüğü, evin bütünüyle ve her unsuruyla varlığına *mutâbakat*, tavanın varlığına *tazammun*, duvarların varlığına ise *iltizâm* yoluyla delalet etmektedir. (Gazzâlî, *el-Müstasfâ; Deliller ve Yorumlar*, 1: 40.) Yine "insan" sözcüğü, insanın konuşan bir hayvan/canlı olması gibi bütün özelliklerine *mutâbakat*, sadece konuşan bir varlık olmasına *tazammun* ve gülen bir varlık olmasına *iltizâm* yoluyla delalet etmektedir. (Tehânevî, *Keşşâf*, "Delâlet" mad., 1: 790.) Fıkıh usulünde lafzın/sözcüğün; *mutâbakat*, *tazammun* ve *iltizâm* yoluyla hükme delâleti hakkında bk. Davut İltâş, *Fıkıh Usulünde Mütakellimîn Yönteminin Delâlet Anlayışı* (İstanbul: İSAM, 2011), 127-131.

⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 9: 214-215.

⁹⁸ Karslı, *Kadın*, 168-169; Şahin, "Râzî Tefsirinde Kadın Konulu Yorumlara Analitik Bir Bakış", 367-370, 381.

⁹⁹ Karslı, *Kadın*, 168-169.

¹⁰⁰ M. Hayri Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 21.

iradeleri dışında insanlar üzerinde etkili olma gibi bir özelliğe sahiptir.¹⁰¹ Bundan dolayıdır ki, “Adet, insanın ikinci tabiatıdır/fitratıdır”¹⁰², “insanlar babalarına benzediklerinden daha çok, kendi zamanlarına benzerler”¹⁰³, “hepimiz bizi kuşatan çevremizin çocuklarıyız”¹⁰⁴ denilmiştir.

Ancak, tefsirlerde yer alan bu yorumları Kur’ân’ın maksatları ve kadının konumu ile ilgili yapmış olduğu değişim/inkılâp¹⁰⁵ açısından haklı bulmak mümkün değildir. Çünkü “Kadınlar” anlamındaki Nisa suresinde yer alan miras hukukuyla ilgili düzenlemelerin temel amacı, cahiliye döneminde ikinci sınıf insan muamelesi gören kadını erkekle aynı konuma getirmek, oranları farklı da olsa mirastan mahrum edilen kız çocuğuna mirastan pay verilmesini muhkem naslarla garanti altına almaktır.¹⁰⁶

Nitekim son dönem İslam âlimlerinden müfessir-fakih İbn Âşûr (ö. 1974), yukarıda görüşlerini aktardığımız Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) gibi klasik dönem müfessirlerin yorumlarına cevap mahiyetinde “ لِلَّذِ كَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَىٰ / li’z-zekeri mislü hazzı’l-ünseyeyn/Erkeğin payı iki kadının/kızın payı kadardır” âyetinin terkibi ile ilgili şu hususlara dikkat çekmektedir;

“Âyetin terkinde “ez-zeker/erkek” kelimesinin “ünseyeyn/kadınlar-kızlar” kelimesinden önce gelmesinin tek maksadı, -İslam’ın öngörmüş olduğu aile ve toplum yapısına göre- erkek çocukların payının kız çocuklarının payından daha fazla olduğuna beyan etmektir. Bunu ifade etmek açısından terkinin bu şekilde gelmiş olması; “Li’l-ünseyeyni mislü hazzı’z-zeker/ iki kadın için erkeğin payının misli vardır” veya “Li’l-ünsâ mislü nısfı hazzı’z-zeker/kadın için erkeğin payının yarısı vardır” şeklinde gelmesinden daha uygundur.”¹⁰⁷

Görüldüğü gibi İbn Âşûr, âyetin terkindeki lafızların tertip/diziliş sırasının erkeğin kadından üstünlüğü ile ilgili değil, tamamen İslam’ın öngörmüş olduğu aile ve toplum yapısına göre kadın ve erkeğin mirastaki pay oranına vurgu yapmak için olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla âyetin terkinde, “li’z-zekeri mislü hazzı’l-ünseyeyn” şeklinde erkeklerin kadınlardan önce zikredilmiş olması, Zemahşerî ve Fahreddin er-Râzî’nin dediği gibi erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğunu göstermek için değildir.

Diğer taraftan âyetin terkinin; “li’z-zekeri mislü hazzı’l-ünseyeyn” şeklinde gelmesinde de bir nükte/incecik vardır ki o da şudur; câhiliye döneminde mirastan mahrum edilen kız çocuğu aynı terkipte erkekle birlikte zikredilmiş, erkek çocuğunun mirastaki payı kız

¹⁰¹ Karşlı, *Kadın*, 169.

¹⁰² Zerkâ, *el-Medhal*, 2: 836, 838; İ. Kâfi Dönmez, “Örf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.34 (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 90.

¹⁰³ H. Yunus Apaydın, “İbn Kayyim el-Cevziyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 20 (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 112.

¹⁰⁴ Bardakoğlu, “Fıkıh Çözüm mü Üretir Sorun mu?”, 148-149.

¹⁰⁵ Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1295. Ayrıca bk. Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 2: 25.

¹⁰⁶ Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 4: 247-288. (Özellikle bk. en-Nisa, 4/7, 11, 12, 19. âyetlerin tefsiri.)

¹⁰⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 4: 257.

çocuğunun payı esas alınarak belirlenmiş ve mirasın taksiminin sadece erkekler esas alınarak değil, kız ve erkek çocukların sayısına göre olacağı beyan edilmiştir.¹⁰⁸

Özetle ifade etmek gerekirse, “li’z-zekeri mislü hazzı’l-ünseyeyn” âyetinin terkibi ile ilgili şunu söylemek mümkündür:

Âyette terkinin bu şekilde tertip edilmiş olması, erkeğin kadından üstünlüğünü vurgulamak için değil, câhiliye döneminde mirastan mahrum edilen kız çocuğunun erkek çocuk gibi mirasa ortak olmasını vurgulamak içindir. Bu öylesine muhkem bir vurgulamadır ki, kıyamete kadar hiçbir beşerin Kur’ân’ın lafzını/terkibini değiştirmeye gücü yetmeyeceği gibi, kamu otoritesi (devlet) başta olmak üzere, hiçbir Müslümanın da kadını/kız çocuğunu sahip olduğu miras hakkından ve payından mahrum etme hak ve yetkisi olmadığını ferman buyurmaktadır.

SONUÇ

Kur’ân bir bütün olarak incelendiğinde İslam’ın temel gayesinin, insanlar arasında sosyal barışı ve huzuru gerçekleştirerek her alanda hak/hakkaniyet ve adaleti ikame etmek olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İslam, geldiği dönemde geçerli olan din, ahlak ve hukuk anlayışını yeniden tanzim etmiş, kadın-erkek, Müslüman-gayrimüslim ayrımı gözetmeksizin toplumu ilgilendiren her alanda hak ve adâlet esasına dayalı medenî bir sosyal nizâm tesis etmiştir.

Bu bağlamda adalet ve hakkaniyeti esas alan İslam miras hukukunda da, erkek ve kız çocukların mirastaki payları ile ilgili *ikiye-bir* şeklinde bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemede esas alınan temel kriter ise İslam’ın öngörmüş olduğu aile ve toplum düzeninde kadın ve erkeğin üstlenmiş olduğu roller ve ekonomik sorumluluklar, bir diğer ifade ile *ihtiyaç ilkesi* ve *nimet-külfet dengesi* olmuştur. Bundan dolayıdır ki İslam hukukunda, ailenin kuruluşunda ve aile fertlerinin geçiminin sağlanmasında üstlenmiş olduğu sorumluluklardan dolayı, erkeğin mirastaki payı kadının payının (erkek çocuğunun mirastaki payı, kız çocuğunun payının) iki misli olarak tanzim edilmiştir.

Buna göre İslam hukukunda mirasın taksiminde prensip olarak erkek ve kız çocukları arasında *ikiye-birli* oranının kabul edilmesinin bazı klasik tefsir kitaplarında ilgili âyetlerde geçen “derece” ve “li’z-zekeri mislü hazzı’l-ünseyeyn” kavramları ile ilişkilendirilmesi ve kadın-erkek arasında cinsiyete dayalı “üstünlük” ekseninde “erkeğin kadından üstün varlık olarak yaratılması” ile temellendirilmesi, İslam ve/ya İslam hukuku açısından kabul edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla İslam miras hukukunda prensip olarak erkek çocuğunun payının kız çocuğunun payının iki misli olmasının klasik bazı tefsirlerde “erkeğin kadından üstün olması” gerekçesi ile temellendirilmesi, kadının fitratı, aklı, toplumsal rolü ve mirastaki payı

¹⁰⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 4: 257.

ile ilgili müfessirlerin içinde yaşadıkları toplumlarda hâkim olan kadınlarla ilgili değer yargılarının tefsir kitaplarına yansımaları olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Salih. "Tarih Boyunca ve Kur'ân-ı Kerim'de Kadın". *İslamî Araştırmalar* 10/4 (1997): 249-258.
- Aktan, Hamza. "Miras". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 143-145. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Aktan, Hamza. *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*. İzmir: Işık Akademi Yayınları, 2008.
- Âlûsî, Şihâbuddîn Muhammed b. Abdillâh. *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*. 30 Cilt. Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Apaydın, H. Yunus. "İbn Kayyim el-Cevziyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 109-123. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Arsel, İlhan. *Şeriat ve Kadın*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1997.
- Atmaca, Gökhan. "Müfessirlere Göre Kavvâm Kelimesi -Nisâ Sûresi 34. Ayet Bağlamında-". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 17/1 (2013): 215-231.
- Aydın, M. Akif. "Kadın (İslam'da)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 86-94. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Aydın, M. Akif. "Mehir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 389-391. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bakkal, Ali. *İslam Öncesi Cahiliye Çağı Hukuku*. by.: y.y, ts.
- Bardakoğlu, Ali. "Fıkıh Çözümü mü Üretir Sorun mu?". *ESKİYENİ Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 29 (2014): 147-178.
- Bardakoğlu, Ali. *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*. İstanbul: KURAMER Yayınları, 2017.
- Bardakoğlu, Ali. "Diyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 473-479. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Bayraktar, M. Faruk. *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı-I*. Haz: İsmail Kurt ve Seyit Ali Tüz. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2012.
- Bolay, M. Naci. "Delalet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 119. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Carullah, Musa. *Kur'ân-ı Kerim Âyetlerinin Nurları Huzurunda Hatun*. Haz. Mehmet Görmez. Ankara: Kitâbiyat, 1999.
- Cessâs, Ebu Bekir Ahmet b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 4 Cilt. Thk. Muhammed Sadık Kamhâvî, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1985.
- Cevâd Ali. *el-Mufasssal fi târihi'l-Arab kable'l-İslam*. 10 Cilt. Bağdat: Câmîatü Bağdad Neşri, 1993.
- Çeker, Orhan. *Fetvalarım-I*. Konya: Damla Ofset Matbaası, 2014.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah. *Huccetullâhi'l-bâliğa*. 2 Cilt. Tlk. Muhammed Şerîf Sükker. Beyrut: Dâru ihyâi'l-ulûm, 1990.

- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Örf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 87-94. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Efe, Ahmet. "İslam Miras Hukukunda Kadın Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2011): 157-168.
- Ekşi, Ahmet. "İslam Hukuku Açısından Doğum Öncesi Cinsiyet Seçimi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2013): 85-118.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Erdoğan, Mehmet. *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2008.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Fayda, Mustafa. "Cahiliye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 17-19. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*. 4 Cilt. Thk. Hamza b. Züheyr Hafız. Medine: y.y, ts.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *el-Müstasfâ: İslam Hukukunda Deliller ve Yorumlar Metodolojisi*. 2 Cilt. trc. H. Yunus Apaydın. Kayseri: Rey Yayınları, 1994.
- Garaudy, Roger. *İslam ve İnsanlığın Geleceği*. Trc. Cemal Aydın. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- Güler, İlhami. "Kur'ân'da Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Temelleri". *İslamî Araştırmalar* 5/4 (1991): 310-319.
- Güler, İlhami. *Sabit Din Dinamik Şariat*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Habibur Rahman, M.. "İslam Öncesi Arap Geleneğinin İslam Miras Hukuku'ndaki Rolü". Trc. Abdurrahman Yazıcı. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 26 (Ekim 2015): 281-298.
- Hamiyye, Hancer. *Fikhü'l-mevâris ve'-ferâid: bahsün fikhüyyün mukâraneün*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-müllâk, 2000.
- Hatiboğlu, Mehmet S.. "İslam'ın Kadına Bakışı". *İslamî Araştırmalar* 10/4 (1997): 223-227.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tûnisîyye, 1984.
- İbn Kesir, Ebul Fidâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 15 Cilt. Thk. Mustafa Seyyid vdğr. Kahire: Mektebetü Evlâdi'sh-Şeyh li't-türâs, 2000.
- İbnü'l-Arabî, Kadı Ebu Bekir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Thk. Muhammed Abdülkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003.
- İbnü'l-Cevzî, Ebil Ferac Cemalüddin Abdurrahman b. Ali. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, 1984.
- İltaş, Davut. *Fıkıh Usulünde Mütakellimîn Yönteminin Delâlet Anlayışı*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- İzzeddin b. Abdisselam. *Kavâidü'l-ahkâm*. 2 Cilt. Tlk. Taha Abdurraûf Sa'd. Kahire: Dâru'sh-şark, 1968.
- Karaman, Hayreddin. *Anahatlarıyla İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Karaman, Hayreddin. *İslam'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994.
- Karaman, Hayreddin. *Aile İlmihali*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Karaman, Hayreddin-Çağrı, Mustafa-Dönmez, İbrahim Kâfi- Gümüş, Sadreddin. *Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. 4 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

- Karslı, İbrahim H.. *Kur'ân Yorumlarında Kadın*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. "Kadın Konusunda Kur'ân'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler". *İslamî Araştırmalar* 10/4 (Kadın Özel Sayısı 1997): 258-270.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2006.
- Mahlûf, Hasaneyn Muhammed. *el-Mevâris fi's-şerîati'l-İslamiyye*. Kahire: Daru'l-fadîle/Daru'l-kütübî'l-mısıriyye, 2007.
- Muhsin, Amine Vedûd. *Kur'ân ve Kadın*. Trc. Nazife Şişman. İstanbul: İz Yayınları, 2000.
- Öztürk, Mustafa. *Câhiliye'den İslamiyet'e Kadın*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.
- Öztürk, Mustafa. "Toplumsal Cinsiyet Meselesine Kur'ân Zaviyesinden Genel Bir Bakış". Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet I, Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantı (İstanbul-Üsküdar, 21-22 Mayıs 2011). Ed. M. Faruk Bayraktar. 165-191. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2012.
- Öztürk, Mustafa. "Kuran-ı Kerim Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Meselelerine İlişkin Çözüm Önerileri". Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II, Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı (İstanbul-Üsküdar, 26-27 Mayıs 2012). Ed. M. Faruk Bayraktar. 97-125. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2012.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-ğayb/et-Tefsîru'l-kebîr*. 22 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1981.
- Reşid Rızâ. *Tefsîrû'l-Menâr/Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Hakîm*. 12 Cilt. Mısır: Matbaatü'l-Menâr, 1328 h.
- Saraç, Simge. "Toplumsal Cinsiyet". *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Şaban, Zekiyüddin ve Ahmed Ğandûr. *el-Vasiyye ve'l-mîrâs ve'l-vakfi'ş-şerîati'l-İslamiyye*. Kuveyt: Mektebetü'l-Fellâh, 1984.
- Şahin, Leyla. "Râzî Tefsirinde Kadın Konulu Yorumlara Analitik Bir Bakış". *ASOS Journal: The Journal of Academic Social Science* 4/27 (2016): 366-382.
- Şâtîbî, Ebû İshak İbrahim b. Mûsâ. *el-Muvâfakât fi usûli's-şerîâ*. 4 Cilt. Nşr. Abdullah Dıraz. Beyrut: Dâru'l-marife, 1975.
- Şimşek, M. Said. *Günümüz Tefsir Problemleri*. Konya: Kitap Dünyası, 2013.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Tefsîrû't-Taberî (Câmiu'l-beyân an te'vili'l-Kur'ân)*. 16 Cilt. Thk. Mahmud Muhammed Şakir ve Ahmed Muhammd Şakir. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Tehânevî, Muhammed Ali. *Mevsûatü Keşşâfi istilâhâti'l-funûn*. 2 Cilt. Thk. Ali Dahrûc vdğr. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996.
- Topaloğlu, Bekir. *İslam'da Kadın*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1990.
- Yıldırım, Sait Mehmet. *Kur'ân Açısından Kadının Şahitliği ve Mirastaki Konumu*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*. 6 Cilt. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvad. Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1998.

376 | Yılmaz, İbrahim. An Analytical Overview on the Girl's Inheritance Share ...

Zerkâ, Mustafa Ahmed. *el-Medhalü'l-fikhî'l-âmm/el-Fikhu'l-İslamî fi sevbihi'l-cedîd*. 3 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 1968.

Zühaylî, Muhammed. *el-Ferâid ve'l-mevâris*. Dimeşk-Beyrut: Daru'l-kelimi't-tayyib, 2001.